

1 ЧЕРВНЯ — МІЖНАРОДНИЙ ДЕНЬ ЗАХИСТУ ДІТЕЙ

Тема випуску: ПРЕДСТАВЛЕННЯ І ВІДСТОЮВАННЯ ІНТЕРЕСІВ ДІТЕЙ

Зміст

Передмова

С. Грищенко, Представництво EveryChild в Україні

ПРЕДСТАВЛЕННЯ І ВІДСТОЮВАННЯ ІНТЕРЕСІВ — МЕХАНІЗМ

ПОБУДОВИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Кузьмінський В.О., Представництво EveryChild в Україні;

Пшенична Н.М., Представництво EveryChild в Україні

Практичний приклад: Успішний досвід представлення

та відстоювання інтересів дітей в Україні

Законодавче забезпечення житлових і майнових прав

неповнолітніх та діяльність органів опіки та піклування

А.П. Гурковська, Начальник Служби у справах неповнолітніх,

Київська облдержадміністрація;

А.В.Рудалева, Начальник відділу правової освіти, правової роботи

та інформаційного забезпечення, Київське обласне управління юстиції

Опіка і піклування над особами, які не досягли 18 років

згідно нового Цивільного кодексу України

А.В. Рудалева, Начальник відділу правової освіти, правової роботи

та інформаційного забезпечення, Київське управління юстиції

Насилля та жорстоке ставлення до дитини — вплив на формування особистості

Н. Врублевська, Представництво EveryChild в Україні

ЗАХИСТ ПРАВ ДІТИНИ

Досвід утворення та функціонування інституту уповноваженого із захисту прав дітей (омбудсмен) в Європі

Н. Пшенична, Представництво EveryChild в Україні

Інклюзивна модель освіти як механізм забезпечення права на якісну освіту для дітей з особливими потребами у демократичному суспільстві

Н. Софій, Директор Всеукраїнського фонду “Крок за кроком”

ТЕМАТИЧНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ДЖЕРЕЛА

Рекомендована література та законодавчі акти

Коротко про Представництво EveryChild в Україні

“Діти — перш за все. У всій діяльності, яка стосується дітей, першочергова увага повинна приділятися найкращому забезпеченню інтересів дитини”

п. 7.1, Декларація і план дій

“Світ, придатний для життя дітей”

Прийняті резолюцією S-27/2 спеціальної сесії Генеральної Асамблеї ООН

10 травня 2002 року

ПЕРЕДМОВА

Даний випуск Вісника Представництва EveryChild в Україні присвячений темі, яка досить широко і часто досліджується та обговорюється, — захист прав дітей. Тема - актуальна для України, оскільки охоплює цілий комплекс соціально-економічних та моральних проблем. Ми вирішили розглянути порушену тему з точки зору відстоювання та представлення інтересів дітей.

Процес представлення та відстоювання інтересів може бути спрямований, як на вирішення окремих питань (наприклад, майнових прав випускників інтернатів або вдосконалення системи оподаткування), так і на широку проблему трансформації і зміцнення демократичних інституцій у загальному значенні (наприклад лобювання конституційних реформ або захист прав дітей). На сторінках Вісника наведений приклад проведення кампанії з представлення та від-

стоювання інтересів дітей з досвіду діяльності Представництва EveryChild в Україні.

В контексті дотримання основних прав і свобод дітей ми розмістили статті з різних питань, таких як захист майнових прав дітей, захист дітей від насилля, збереження права на освіту для неповноправних дітей через запровадження інклюзивного навчання та інші. Сподіваємось, що посилення на тематичні інформаційні джерела мережі Інтернет теж викличуть зацікавленість наших читачів.

Ми хотіли б висловити подяку всім, хто підтримав ініціативу щодо видання Вісника та виявив зацікавлення у спільній роботі над ним, зокрема, нашим партнерам — Всеукраїнському фонду “Крок за кроком” та Київській облдержадміністрації.

Редакційна колегія

ПРЕДСТАВЛЕННЯ І ВІДСТОЮВАННЯ ІНТЕРЕСІВ — МЕХАНІЗМ ПОБУДОВИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

*Кузьмінський В.О., Пшенична Н.М.
Представництво EveryChild в Україні*

*Людина, яка говорить, що це неможливо зробити,
повинна зійти зі шляху людини, яка це робить.
Китайська приказка*

Розвиток громадянського суспільства в Україні вимагає нових підходів до забезпечення прав і добробуту дітей. Одним із ефективних засобів реалізації прав дітей, який широко використовується у передових Європейських країнах є кампанія з представлення і відстоювання інтересів.

Представлення та відстоювання інтересів (пер. з англ. адвокатури) — комплекс заходів окремих осіб або організацій з метою впливу на зміну рішень в державній політиці¹.

Представлення та відстоювання інтересів за своєю суттю є процесом, орієнтованим на досягнення певних цілей, а тому відіграє важливу роль у відновленні соціальної справедливості, забезпеченні політичних і громадянських свобод, наданні права голосу, врахуванні точки зору дітей тощо. Цей процес виражає можливість окремих осіб, певної організації або суспільства в цілому брати участь у формуванні державної політики, проведенні змін політичного курсу. Здатність організацій чи окремих осіб здійснювати представницькі функції, їх уміння відстоювати свої

інтереси є ознакою розвитку громадянського суспільства. В такому середовищі дії з представлення та відстоювання інтересів часто виходять за межі окремих завдань (наприклад, збільшення мінімальної заробітної плати) і спрямовані на мобілізацію ресурсів суспільства з метою запровадження демократичних змін та їх закріплення, якщо це необхідно.

Отже, в залежності від цілей, процес представлення та відстоювання інтересів може бути спрямований, як на вирішення окремих питань (наприклад, майнових прав випускників інтернатів або вдосконалення системи оподаткування), так і на широку проблему трансформації і зміцнення демократичних інституцій у загальному значенні (наприклад лобювання конституційних реформ або захист прав дітей).

В практиці представлення та відстоювання інтересів розрізняють три підходи: проведення кампанії професійними організаціями для замовників, спільно із замовниками та здійснення представлення та відстоювання інтересів власними зусиллями. Характеристика цих підходів, їх переваги та недоліки наведені в таблиці.

¹ На сьогодні не має усталеного перекладу терміну адвокатури. Часто в літературі цей термін перекладають як “захист прав”, “адвокація”, “представництво прав та інтересів”, “відстоювання інтересів” тощо. З нашої точки зору, адвокатури слід перекладати як “представлення та відстоювання інтересів”, що найбільш повно відображає зміст цього поняття (прим. автора).

Підходи до представлення і відстоювання інтересів

Підхід до представлення та відстоювання інтересів	Представлення та відстоювання інтересів <i>для тих</i> , хто перебуває у скрутному становищі	Представлення та відстоювання інтересів <i>разом з тими</i> , хто перебуває у скрутному становищі	Представлення та відстоювання інтересів <i>тими</i> , хто перебуває у скрутному становищі
Ким здійснюється захист прав	Професіоналами, неурядовими організаціями, церковними діячами	Поєднанням професіоналів, неурядових організацій та місцевих представників	Місцевою громадою, окремими особами
Основні цілі втручання	Зміни у законодавстві, політиці і практиці	Збільшення доступу до прийняття рішень Зміни у законодавстві, політиці і практиці Розвиток навичок з представлення та відстоювання інтересів тими, для кого здійснюється кампанія	Підвищення усвідомлення можливостей відстоювання інтересів і захисту прав, розвиток здібностей до правозахисної діяльності
Характеристики	Проблемні питання часто визначаються сторонніми особами Зазвичай націлений на офіційних осіб, що прийнять рішення	Проблемні питання визначаються спільно з громадою Розподіл планування, ресурсів та дій Організатори “зовні” мобілізують наявні сили	Проблемні питання визначаються громадою Навчання відбувається через залучення На початку може мати значний поштовх зовні
Переваги	Швидкий доступ до осіб, що приймають рішення Широкий доступ до інформації	Покращення доступу до осіб, що приймають рішення Розвиток вмій і навичок представлення та відстоювання інтересів, захисту прав	Підвищення впевненості. Громада бачить себе у якості носія змін Стійкий, стабільний Може коригувати баланс сил
Недоліки	Може посилити існуючу владні структури Може не збільшити здатність місцевих груп до дії	Неурядові організації часто зберігають контроль і визначають порядок денний Повільний через потребу досягати згоди між усіма сторонами	Обмеженість доступу до ресурсів й інформації Ризик помсти Зміна політики може зайняти більше часу

В залежності від проблеми можна виділити такі рівні представлення та відстоювання інтересів:

- міжнародний (проблема зовнішнього боргу, парникового ефекту, торгівлі зброєю тощо),
- регіональний (наприклад регіональні конфлікти, торгівельна політика),
- національний (політика у сфері охорони здоров'я і освіти, свободи слова і віросповідання, права власності на землю),
- рівень місцевої влади (якість надання освітніх послуг, охорони здоров'я),
- громади (питання розподілу земля, становище жінок і дітей), сім'ї (розподіл ресурсів, роль жінки),
- міжособистісний (щоденне прийняття рішень, участь у виборах).

Рішення, прийняті на одному рівні, впливають на людей на іншому рівні. Тому, для системних змін необхідне представлення та відстоювання інтересів на різних щаблях. Наприклад, наявність великого зов-

нішнього боргу в країні означає, що уряд змушений витратити менше коштів на забезпечення прав дітей, охорону здоров'я, освіту тощо.

З метою досягнення необхідного ефекту процес представлення та відстоювання інтересів передбачає комплекс заходів з використання ЗМІ, створення коаліцій, пошук та використання відповідної інформації, проведення аналізу бюджету, організації груп підтримки на місцях, лобювання² посадових осіб, використання правового апарату. Такі види діяльності сприяють формуванню громадської думки, проникненню у владні кола і поглибленню потенціалу громадянського суспільства.

Програма представлення та відстоювання інтересів може вважатися ефективною, якщо завдяки їй вдалося створити мережу, яка складається з групи організацій або/і окремих осіб, які співпрацюють над запровадженням змін у законодавство чи державні програми щодо вирішення певних проблем.

² Лобювання - один із методів компанії з представлення та відстоювання інтересів. Лобювання - персональний контакт (зустріч) з людиною яка приймає рішення з метою переконання (прим. авт).

Рівень економічного розвитку та політичної свободи в країні є визначальним у формуванні кола проблемних питань, які є об'єктами представлення та відстоювання інтересів. У країнах, де розвиток громадянського суспільства є недостатнім і уряд не зважає на третій сектор, національні програми з представлення та відстоювання інтересів є менш ефективні, ніж програми підтримки організацій, що надають послуги з розвитку громадянського суспільства. Однак, підтримка ініціатив з представлення та відстоювання інтересів на рівні місцевих органів влади може бути доречною, навіть якщо прогнозовані результати обіцяють бути мінімальними. Незначний успіх може мати великий вплив на посилення впевненості громадян і заохочення їх до активної участі у громадських заходах. Крім цього, спроби відстоювати свої інтереси часто запобігають погіршенню ситуації.

Сам факт спроби вплинути на урядові рішення з боку громадян є надзвичайно важливим для розвитку демократії. Залучення населення до прийняття політичних рішень посилює зв'язки між владою і народом і змушує уряд звертати увагу на потреби своїх громадян, робить його підзвітним за прийняті рішення. Навіть не зважаючи на результат кампанії з представлення і відстоювання інтересів, сам процес сприяє розбудові і зміцненню плюралістичного демократичного суспільства.

Не існує якоїсь універсальної моделі представлення та відстоювання інтересів: його стратегія формується в залежності від конкретних обставин. Ефективне представлення інтересів вимагає становлення кола проблемних питань, чіткого визначення цілей і завдань кампанії, виявлення потенційних прихильників і противників, проведення політичного аналізу, підготовку аргументів, мобілізації людських і матеріальних ресурсів.

Процес представлення і відстоювання інтересів може носити конфронтуючий або договірний характер. Конфронтуюче представлення інтересів спирається на дії, що виражають протилежну думку, протест, незгоду. Договірне представлення інтересів передбачає залучення всіх зацікавлених сторін і надає особливого значення консенсусу, переговорам та управлінню конфліктами. Кампанії з представлення та відстоювання інтересів можуть одночасно поєднувати елементи як конфронтуючого, так і договірного підходів, або застосовувати їх послідовно. Конфронтуюче представлення інтересів часто передують договірному відстоюванню інтересів в силу того, як кампанія набирає обертів і зміщується акцент з проблем і наслідків до шляхів їх вирішення.

Кампанія представлення і відстоювання інтересів розробляється на основі стратегічного планування. В процесі стратегічного планування визначається проблема, встановлюються цілі представлення і відстоювання інтересів на основі детального аналізу зовнішніх можливостей та перешкод, внутрішнього потенціалу організації, розробляється план дій реалізації кампанії. Основні кроки стратегічного планування кампанії з представлення та відстоювання інтересів зображено на мал. 1

Кожна програма з представлення і відстоювання інтересів є неповторною і вимагає ретельного планування. Це дає змогу визначити найбільш ефективний шлях досягнення мети. Досвід показує, що найбільш

Мал. 1. Етапи стратегічного планування кампанії з представлення та відстоювання інтересів

вдалі кампанії є багатогранними і вимагають застосування різноманітних методів реалізації. Складні і багатомірні проблеми можна вирішити лише комплексними кампаніями з представлення і відстоювання та інтересів.

На мал. 2 наведено найбільш поширені методи, які використовуються при реалізації кампанії з представлення та відстоювання інтересів і формуються в процесі стратегічного планування.

Представлення та відстоювання інтересів — є ефективним механізмом вирішення соціальних проблем, що використовується в демократичних країнах. Цей процес реалізує право на участь у демократичному прийнятті рішень, право користуватися правами тощо. Члени громад, організації можуть і повинні впливати на ці рішення.

Особливо важливого значення набуває проведення кампанії з представлення і відстоювання інтересів дітей. У зв'язку з економічною залежністю дітей, їх надзвичайно пасивним правовим статусом, представлення та відстоювання інтересів дітей надає їм доступ до можливостей, послуг і захисту, на які діти мають право як громадяни.

Мал. 2. Методи представлення і відстоювання інтересів

УСПІШНИЙ ДОСВІД ПРЕДСТАВЛЕННЯ ТА ВІДСТОЮВАННЯ ІНТЕРЕСІВ В УКРАЇНІ

У жовтні 2000 року Представництво ЄДБО / "Еврічайлд" в Україні спільно з партнерами розпочали впровадження програми створення соціальних служб підтримки сім'ї (ССПС) у Київській області.

Проект передбачав:

1. Розробку нових методів соціальної роботи з вразливими сім'ями, чиї діти перебувають під загрозою передачі під державну опіку
2. Розробку стратегії поширення програми створення ССПС як ефективного механізму попередження передачі дітей в заклади державної опіки за допомогою коштів Київської облдержадміністрації.

В чому полягала проблема?

Проблема полягала в недостатній координації дій структурних підрозділів Київської облдержадміністрації, відповідальних за становище дітей в області, відсутності обізнаності щодо важливості соціальних служб підтримки сім'ї як ефективного способу запобігання передачі дітей в інтернатні заклади опіки.

Хто вирішив відстоювати інтереси з цього питання?

Представництво ЄДБО / "Еврічайлд" в Україні та основні партнери по проекту (Управління у справах сім'ї та молоді і Служба у справах неповнолітніх Київської облдержадміністрації) відчували потребу у кампанії з представлення та відстоювання інтересів з наступною метою:

Якою була мета кампанії?

- довести переваги соціальних служб підтримки сім'ї як ефективного і економічно вигідного способу запобігання передачі дітей під державну опіку;
- допомогти у формуванні громадської думки і обізнаності щодо необхідності зміни існуючої системи державної опіки;
- переконати осіб, які приймають рішення, у необхідності реформування існуючої системи державної опіки і залучити їх до розробки стратегії реформування.
- Кампанія була спрямована на високих посадових осіб, державних службовців та інституційних донорів.

Які методи були використані?

Для виконання поставлених завдань вирішили:

1. Провести річну незалежну оцінку діяльності соціальних служб підтримки сім'ї.
2. Відзняти документальний фільм про діяльність соціальних служб підтримки

сім'ї, який включатиме відгуки клієнтів Служби, партнерів і представників місцевої влади.

3. На основі цього матеріалу провести круглий стіл у Київській облдержадміністрації за участі ЗМІ і про лобювати місцеві органи влади.

Якими були результати кампанії з представлення та відстоювання інтересів?

Найбільш значним результатом стало затвердження рішення круглого столу його учасниками, в якому:

Представники місцевої влади зобов'язались:

- покращити співпрацю всіх державних структур, відповідальних за добробут дітей, на усіх рівнях (районному, міському, обласному та на загальнодержавному) шляхом створення Координаційної Ради з питань охорони дитинства.
- розвивати служби підтримки сім'ї, які запобігають розпаду сімей і зменшують кількість дітей, що потрапили до закладів опіки. Соціальна служба підтримки сім'ї — належна форма надання соціальних послуг сім'ям з дітьми.
- розвивати ряд соціальних послуг і структур, які б створювали необхідні умови для підтримання добробуту і стабільності в сім'ї, яка є основою суспільства; надавати цільову допомогу сім'ям з дітьми; покращити існуючу систему опіки для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, шляхом зменшення кількості великих інтернатних закладів і запровадження альтернативних форм опіки.
- Міжнародні донорські організації повинні підтримувати розвиток і реалізацію інноваційних форм соціальної роботи, яка захищатиме право дитини проживати у сім'ї, шляхом надання грантів і технічної допомоги, що зробить можливим розвиток відповідної моделі соціальних служб в Україні.

Уроки кампанії з представлення та відстоювання інтересів:

- Дослідження (оцінка) — є найбільш суттєвим доказом, за допомогою якого вдалося переконати високих посадовців щодо необхідності ефективного розвитку і фінансування соціальних служб підтримки сім'ї;
- Поширення інформації через ЗМІ дозволяє збільшувати громадську активність у вирішенні існуючих проблем;
- Робота проекту повинна активно висвітлюватись, щоб органи влади змогли побачити, що вона має вплив на систему і приносить очевидний результат.

ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЖИТЛОВИХ І МАЙНОВИХ ПРАВ НЕПОВНОЛІТНІХ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ ОПІКИ ТА ПІКЛУВАННЯ

*А.П. Гурковська,
Начальник Служби у справах неповнолітніх,
Київська облдержадміністрація.*

*А.В. Шаповал,
Начальник відділу правової освіти,
правової роботи та інформаційного забезпечення,
Київське обласне управління юстиції.*

В наш час питання захисту прав та законних інтересів дітей залишається актуальним. Особливо складною є проблема захисту житлових та майнових прав дітей, хоча виконання положень Конвенції ООН про права дитини врегульоване чинним законодавством України. Зокрема, в статті 16 Конвенції ООН про права дитини зазначено, що жодна дитина не може бути об'єктом свавільного або незаконного втручання в її право на особисте та сімейне життя, недоторканість житла, таємницю кореспонденції або незаконного посягання на її честь і гідність. Дитина має право на захист від такого втручання або посягання. Вдосконалення діяльності органів опіки та піклування є однією з передумов забезпечення майнових та житлових прав дітей в Україні.

Загальні питання роботи органів опіки і піклування.

Органи опіки і піклування (далі — Органи) — це особлива форма турботи держави про своє майбутнє — про неповнолітніх. Вона проявляється в тому, що ці органи покликані, в першу чергу, забезпечити їх права та охоронювані законом інтереси.

Основний закон нашої держави — Конституція України — зазначає, що кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю. Право приватної власності є непорушним.

Слід зазначити, що право володіти і користуватися майном людина набуває з народження (тобто це є її правосдатність відповідно до ст.10 Цивільного Кодексу (далі — ЦК)). Проте, права розпоряджатися майном людина набуває з настанням повноліття, тобто з 18 років. Є виняток, коли дієздатність особи настає раніше, а саме громадянин, який не досяг вісімнадцятирічного віку, одружився. Таким чином, до 18-річного віку неповнолітні вважаються дієздатними (здатність розпоряджатися своїм майном) не в повному обсязі, що полягає в наступному.

- а) Угоди від імені неповнолітніх, які не досягли 15 років, укладаються їх батьками (усиновителями) або їх опікунами.
- б) Неповнолітні віком від 15 до 18 років мають право укладати угоди за згодою своїх батьків (усиновителів) або піклувальників за винятком:
 - розпорядження своєю заробітною платою (заробітком) або стипендією;
 - здійснення авторських або винахідницьких прав на свої відкриття.

Однак слід зазначити, що при наявності достатніх підстав (зловживання алкоголем, наркотиками тощо) орган опіки і піклування може прийняти рішення про обмеження прав неповнолітнього розпоряджатися своїми доходами.

Виникає питання: “Який державний орган має право вирішувати питання стосовно розпорядження долею та влас-

ністю неповнолітнього?” Відповідь на це питання дає Кодекс про шлюб та сім'ю України, який містить розділ 4 “Опіка і піклування”. Ст. 128 Кодексу про шлюб та сім'ю України (далі КпШС) зазначає, що опіка і піклування встановлюється над неповнолітніми для захисту особистих і майнових прав та інтересів. Опіка і піклування встановлюється місцевими державними адміністраціями, виконавчими комітетами міських, селищних, сільських рад. Вказані установи і є тими самими органами опіки і піклування, які, як зазначалося вище, від імені держави здійснюють контроль за дотриманням прав та охоронюваних законом інтересів неповнолітніх, передусім майнових та житлових.

Безпосереднє ведення справ по опіці і піклуванню покладається на відповідні відділи та управління місцевих державних адміністрацій, виконкомів міських, районних рад. У селищах і селах справами опіки і піклування відають виконкоми селищних і сільських рад. Ці органи приймають рішення щодо опіки і піклування, які є обов'язковими для виконання всіма громадянами, підприємствами, установами, організаціями незалежно від форм власності і підпорядкування.

Що стосується захисту майнових та житлових прав неповнолітніх, то згідно ст.145 КпШС опікун не вправі без дозволу органів опіки і піклування укладати угоди, а піклувальник — давати згоду на їх укладення, якщо вони виходять за межі побутових. Такими угодами, зокрема, є договори, що потребують нотаріального посвідчення і спеціальної реєстрації; відмова від належних підопічному майнових прав, поділ майна, поділ або облік жилої площі, видача письмових зобов'язань тощо.

Органи мають право, якщо це потрібно для захисту інтересів неповнолітнього, обмежити право одного з батьків або опікуна (піклувальника) розпоряджатися вкладом, внесеним будь-ким на ім'я неповнолітнього.

Таким чином, Органи особливе значення надають захисту прав неповнолітнього, передусім, на житло. Зокрема, вони вирішують питання щодо збереження за неповнолітнім житла та забезпечення житлом дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які закінчили навчально-виховні заклади, і не мають житла. Питання вирішується в місячний термін з дня, коли їм стало відомо про необхідність прийняття такого рішення (заява чи повідомлення).

Дітям-сиротам і дітям, позбавленим, батьківського піклування, у тому числі й тим, які закінчили державні дитячі заклади, повернулись від опікунів (піклувальників), родичів, батьків-вихователів чи прийомних батьків, у разі відсутності у них житла, житлове приміщення надається згідно з вимогами Житлового кодексу України. Зазначені категорії дітей повинні бути влаштовані органами опіки і піклування за останнім місцем проживання у гуртожитки або забезпечені іншим упорядкованим житлом до надання їм постійного житлового приміщення, вимоги до якого встановлюються чинним законодавством.

Квартири (будинки), в яких прописані та проживають тільки неповнолітні, можуть бути передані їм у власність за клопотанням Органу чи згідно із заявою усиновителів, опікунів (піклувальників), родичів, батьків-вихователів чи прийомних батьків, які виховують та утримують дитину.

При цьому, від імені неповнолітнього Орган за місцезнаходженням житла і майна або з його дозволу усиновителі, опікуни (піклувальники), родичі, батьки-вихователі чи прийомні батьки, які виховують і утримують дитину, зобов'язані протягом 6 місяців з дня вибуття дитини із зазначеного житлового приміщення звернутися до відповідного органу приватизації з клопотанням (заявою) про передачу квартири (будинку) у власність неповнолітнього.

Орган після прийняття органом приватизації рішення про передачу квартири (будинку) у власність неповнолітнього повинен призначити опікуна за житлом і майном неповнолітнього, в разі відсутності останнього.

Приватизоване житлове приміщення за наявності згоди Органу за його місцезнаходженням може бути передане усиновителем, опікуном (піклувальником), родичами батьками-вихователями чи прийомними батьками, які виховують і утримують дитину, в оренду на підставі відповідних договорів.

Кошти, одержані орендодавцями, використовуються під контролем Органу на потреби вихованців, оплату комунальних послуг та утримання житлового приміщення в належному стані.

У разі влаштування дитини до державного дитячого закладу дозвіл на оренду житлового приміщення надається Органом за місцезнаходженням житла житлово-експлуатаційній конторі. У цьому разі одержані від оренди кошти використовуються на утримання житла у належному стані, оплату комунальних послуг, а решта перераховується на особистий рахунок дитини, відкритий Органом в установі банку.

Контроль за цільовим використанням коштів покладається на орган опіки і піклування.

Особливу увагу слід звернути на правовий статус батьків неповнолітнього. Справа в тому, що згідно теорії права батьки визнаються автоматично без відповідних письмових повноважень:

- опікунами над неповнолітніми, які не досягли 15 років;
- піклувальниками над неповнолітніми, віком від 15 до 18 років.

У випадку, коли дитина є сиротою та перебуває у виховному чи навчально-виховному закладі, відповідно опікуном і піклувальником є керівник того закладу, в якому вона перебуває.

Законодавство України щодо житлових прав неповнолітніх

Вирішення житлового питання — одне із найскладніших питань соціального захисту дітей. Особливо гостро постає воно щодо забезпечення житлових прав неповнолітніх. Тому знання та вміння оперування нормативно-правовою базою, яка регулює дану сферу, позбавить нас від зайвих турбот та дасть відповідь на найпоширеніші питання, що стосуються житлового законодавства.

I. Передусім, ст. 47 Конституції України проголошує:

Кожен має право на житло. Держава створює умови, за яких кожен громадянин матиме змогу побудувати житло, придбати його у власність або взяти в оренду.

Громадянам, які потребують соціального захисту, житло надається державою та органами місцевого самоврядування безоплатно або за доступну для них оплату відповідно до закону.

Ніхто не може бути примусово позбавлений житла інакше, як на підставі закону за рішенням суду.

II. Житловий кодекс України передбачає певні гарантії щодо захисту житлових прав неповнолітніх. Так, згідно ст. 1 ЖК громадяни мають право на житло. Ст. 32 ЖК регламентує вік, з якого громадяни здійснюють право на одержання житлового приміщення.

Громадяни самостійно здійснюють право на одержання житлового приміщення в будинках державного і громадського житлового фонду з настанням повноліття, тобто після досягнення вісімнадцятирічного віку, а такі, що одружилися або влаштувалися на роботу, у передбачених законом випадках до досягнення вісімнадцятирічного віку — відповідно з часу одруження або влаштування на роботу. Інші неповнолітні (віком від 15 до 18 років) здійснюють право на одержання житлового приміщення за згодою батьків або піклувальників. Ст. 36 ЖК: облік громадян, які потребують поліпшення житлових умов за місцем проживання.

Облік громадян, які потребують поліпшення житлових умов, здійснюється, як правило, за місцем проживання у виконкомі органу місцевого самоврядування (селищна, сільська, міська, районна, районна в місті рада).

Слід розрізнити поняття першочергового та позачергового надання житлових приміщень.

Для першочерговості надання житла в загальному списку громадян, які перебувають на обліку як такі, що потребують поліпшення житлових умов, в першому порядку вказуються ті, що отримують житло першими.

В першу чергу житлові приміщення надаються потребуючим поліпшення житлових умов згідно ст. 45 ЖК таким категоріям:

- ... сім'ям, що виховують дітей-інвалідів...

Для позачергового надання житла складається окремий список громадян, які терміново потребують поліпшення житлових умов. Так, згідно ст. 46 ЖК поза чергою жила приміщення надається:

- ... дітям-інвалідам, що не мають батьків або батьки позбавлені прав і проживають у державних або інших соціальних установах, після досягнення повноліття, якщо за висновком медико-соціальної експертизи вони можуть здійснювати самостійний спосіб життя;
- ... особам, які повернулися з державного дитячого закладу, від родичів, опікуна чи піклувальника...

Слід пам'ятати, що норма жилої площі в Україні складає 13,65 кв. м. на одну особу (ст. 47 ЖК).

У 1999 році до Житлового кодексу були внесені зміни, у зв'язку з чим ст. 71 ЖК гарантує збереження житлового приміщення за тимчасово відсутніми громадянами. Житлове приміщення зберігається за тимчасово відсутніми громадянами у випадку влаштування дітей на виховання у державний дитячий заклад, до родичів чи опікунів (піклувальників) протягом усього часу їх перебування у цьому закладі, у родичів чи опікунів (піклувальників), якщо в будинку, квартирі (їх частині) залишилися проживати інші члени сім'ї.

Якщо з будинку, квартири (їх частини) вибула дитина (діти) і членів її (їх) сім'ї не залишилось, це житло може бути надано за договором оренди іншому громадянину до закінчення строку перебування дитини (дітей) у дитячому закладі або по досягненню ними повноліття, і повернення до родичів, опікуна (піклувальника), в окремих випадках до закінчення навчання у загальноосвітніх навчальних закладах усіх типів і форм власності, у тому числі для громадян, які потребують соціальної допомоги та соціальної реабілітації, а також у професійно-технічних чи вищих навчальних закладах або до закінчення строку служби в Збройних Силах України та інших військових формуваннях.

III. Багато питань виникає під час процесу приватизації, який здійснюється відповідно до Закону України “Про приватизацію державного житлового фонду”.

Так, у власність громадян передаються квартири (будинки), які використовуються ними на умовах найму.

Не підлягають приватизації: квартири-музеї, квартири (будинки), розташовані на територіях закритих військових поселень, підприємств, установ, організацій, кімнати в гуртожитках, квартири (кімнати, будинки), віднесені у встановленому порядку до числа службових тощо.

Передача займаних квартир, що підлягають приватизації, здійснюється в приватну (для одиноких наймачів) та у спільну (сумісну або часткову) власність за письмовою згодою всіх повнолітніх (віком від 18 років і більше) членів сім'ї з обов'язковим визначенням уповноваженого власника квартири (будинку).

Слід особливо підкреслити, що до членів сім'ї наймача, який приватизує квартиру, включаються лише громадяни, які постійно проживають у квартирі разом з наймачем, як прописані, так і ті, що можуть бути не прописані, але проживають з ним протягом значного часу або за якими зберігається право на житло (відсутні, але за ними зберігається право на житло згідно ст. 71 ЖК).

Передача житла у власність громадян здійснюється безоплатно, виходячи з розрахунку — 21 квадратний метр загальної площі на наймача і кожного члена сім'ї та додатково 10 квадратних метрів на сім'ю.

Слід наголосити, що незалежно від розмірів загальної площі безоплатно передаються у власність громадян займані ними квартири (будинки), в яких мешкають багатодітні сім'ї (сім'ї, що мають трьох і більше неповнолітніх дітей).

Кожний громадянин має право приватизувати займане житло тільки 1 раз.

IV. Якщо робітники, службовці, студенти, учні проживають в гуртожитках, то вони повинні знати, що їх права та обов'язки регламентуються законодавством, зокрема Примірним положенням про гуртожитки, затвердженими постановою Ради Міністрів УРСР від 01 червня 1986 року № 20.

Відповідно до вищевказаного Положення робітники, службовці, студенти, учні зобов'язані:

- використовувати надану житлову площу відповідно до її призначення;
- забезпечувати збереження цілості приміщень, обладнання та інвентарю;
- додержуватися правил співмешкання і правил внутрішнього розпорядку гуртожитку;
- зберігати чистоту і порядок у житлових приміщеннях, кабінах ліфтів, на сходах та інших місцях загального користування;
- економно витрачати теплову і електричну енергію, воду і газ;
- суворо додержуватися правил пожежної безпеки при користуванні електричними, газовими та іншими приладами та обладнанням;
- брати участь у благоустрої й озелененні віднесеної до гуртожитку території, охороні зелених насаджень, ремонтуванні і належному утриманні спортивних та дитячих майданчиків тощо;
- своєчасно вносити плату за користування житловою площею і за комунальні послуги.

Особи, які вибувають з гуртожитку, зобов'язані здати все майно, що обліковується за ними. При нездачі вказаного майна або його псування той, хто вибуває з гуртожитку, відшкодовує заподіяні збитки.

Ремонт пошкоджених з вини мешканців приміщень гуртожитку, а також меблів, обладнання й інвентарю проводиться винними особами або за їх рахунок.

Мешканцям гуртожитку слід пам'ятати про заборону:

- проводити самовільно переобладнання й перепланування приміщень;
 - захаращувати предметами домашнього вжитку балкони, пожежні проходи, коридори, сходи й запасні виходи;
 - зберігати в житлових приміщеннях, на сходах, балконах легкозаймисті й горючі рідини, вибухонебезпечні матеріали та речовини, що забруднюють повітря;
 - установлювати без дозволу керівництва гуртожитку тимчасові електронагрівальні прилади для додаткового обігрівання приміщень;
 - кидати у сміттєпровід важкі та великі предмети, непогашені недопалки й сірники, виливати рідини;
 - у період з 23 по 7 годину вмикати на підвищену гучність телевізійну, магнітофонну і радіоапаратуру, грати на музичних інструментах та створювати інший шум, що порушує спокій громадян;
 - самовільно переселятися з одного приміщення в інше.
- Всі вищевказані вимоги повинні виконуватися, щоб уникнути непорозумінь між мешканцями та адміністрацією гуртожитку.

V. Значний обсяг питань складає спадщина та дії нотаріусів і інших осіб щодо спадкового майна неповнолітнього.

Так чинним Цивільним кодексом України передбачено такі підстави спадкування: спадкування за законом та спадкування за заповітом.

Спадкування за законом відбувається в усіх випадках, за винятком, коли воно не змінено заповітом (ст. 524 ЦК України).

При спадкуванні за законом майно померлого переходить до осіб, зазначених в законі. Статті 529 — 531 ЦК України визначають коло спадкоємців за законом. Згідно з цими статтями спадкоємцями за законом є діти (в тому числі усиновлені), онуки, правнуки, дружина, батьки (усиновителі), брати, сестри, дід і баба померлого, а також непрацездатні особи, які перебували на утриманні померлого не менше 1 року до його смерті.

Спадкоємці за законом поділяються на:

1. Тих, що отримують спадщину за законом в першу чергу (спадкоємці першої черги).
2. Тих, що отримують спадщину за законом в другу чергу (спадкоємці другої черги).

Таким чином до спадкоємців першої черги належать: діти (в тому числі усиновлені), дружина і батьки (усиновителі) померлого, дитина померлого, яка народилася після його смерті.

До спадкоємців другої черги належать: брати і сестри померлого, дід та баба з боку батька та з боку матері.

Крім того, спадкоємцями за законом визнаються не тільки ближні родичі померлого, а й сторонні особи, за умови їх непрацездатності та перебування на утриманні померлого не менше 1 року до його смерті. До непрацездатних відносяться особи віком до 16 років (а ті, що навчаються — до 18).

За законом утриманці не входять ні в першу, ні в другу чергу спадкоємців. За наявності інших спадкоємців вони успадковують нарівні зі спадкоємцями тієї черги, яка закликається до спадкоємства. Отже, вони приєднуються до спадкоємців або першої, або другої черги залежно від того, яка черга спадкоємців фактично успадковує майно.

Іншою формою спадщини є спадкування за заповітом.

Заповіт — це волевиявлення особи щодо свого майна після її смерті, що виражається в певній формі.

Відповідно до ст. 541 ЦК України заповіт має бути укладений в письмовій формі і нотаріально посвідчений. Пору-

шення зазначеної форми тягне за собою недійсність заповіту (ст.47 ЦК України).

Отже, у разі смерті особи, яка склала заповіт, спадкоємці мають протягом 6 місяців звертатись за видачею свідоцтва про право на спадщину. Це свідоцтво видає лише державна нотаріальна контора і тільки після закінчення 6 місяців з дня смерті спадкодавця (особи, що склала заповіт).

Слід сказати, що видаючи свідоцтво про право на спадщину за заповітом, нотаріус зобов'язаний перевірити наявність спадкоємців, які мають право на обов'язкову частку в спадщині. Такими особами є неповнолітні та непрацездатні діти, утриманці, які незалежно від змісту заповіту успадко-

вують не менше як 2/3 частини, яка належала б кожному з них у разі спадкоємства за законом.

Таким чином, неповнолітні повинні бути забезпечені часткою майна у спадщині незалежно від того, чи заповіт складено на їх користь, чи ні; чи є вони спадкоємцями за законом, чи спадкоємцями за заповітом. Тому батьки, опікуни, піклувальники чи особи, що їх замінюють, повинні сприяти захисту майнових прав неповнолітніх, в тому числі житлових.

Зазначені положення є лише часткою законодавства, що регулює питання захисту прав неповнолітніх, тому його чітке дотримання забезпечить вирішення багатьох проблем, які постають перед нами в сфері захисту житлових прав неповнолітніх.

ОПІКА І ПІКЛУВАННЯ НАД ОСОБАМИ, ЯКІ НЕ ДОСЯГЛИ 18 РОКІВ ЗГІДНО НОВОГО ЦИВІЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

*А.В. Рудалева,
Начальник відділу правової освіти, правової
роботи та інформаційного забезпечення,
Київське управління юстиції
Київського міського центру ССМ.*

16 січня 2003 року Верховною Радою України був прийнятий новий Цивільний кодекс України. Він вводиться в дію з 01 січня 2004 року. Місце в ньому відводиться такому важливому поняттю як опіка і піклування (глава 6 статті 55-79 Цивільного кодексу України — далі — ЦК). У зв'язку з цим проаналізуємо обсяг здійснення опіки і піклування згідно вищевказаного нормативно-правового акта.

Як визначено в чинному законодавстві України опіка і піклування — особлива форма турботи про дітей. Вона здійснюється уповноваженими на це органами. Опіка і піклування встановлюється з метою забезпечення особистих немайнових і майнових прав, інтересів малолітніх, неповнолітніх осіб, а також осіб, які за станом здоров'я не можуть самостійно здійснювати свої права і виконувати обов'язки (ст. 55 ЦК).

В даній статті мова піде про підростаюче покоління нашої держави — про малолітніх та неповнолітніх (далі — дітей).

Слід на початку сказати, що малолітньою вважається особа у віці до 14 років (ст.31 ЦК), а неповнолітньою — особа у віці від 14 до 18 років (ст. 32 ЦК). Таким чином, опіка встановлюється над малолітніми особами, які позбавлені батьківського піклування (ст. 58 ЦК), а піклування — над неповнолітніми, які позбавлені батьківського піклування (ст. 59 ЦК).

Згідно ст. 1 Закону України "Про охорону дитинства" дитина вважається позбавленою батьківського піклування — це дитина, яка залишилася без піклування батьків у зв'язку із позбавленням їх батьківських прав, відібрання від батьків без позбавлення батьківських прав, визнання батьків безвісно відсутніми або недієздатними, оголошення їх померлими, відбування покарання в місцях позбавлення волі та перебування їх під вартою на час слідства, розшуком їх органами внутрішніх справ, пов'язаним з ухиленням від сплати аліментів та відсутністю відомостей про їх місцезнаходження, тривалою хворобою батьків, яка перешкоджає їм виконувати свої батьківські обов'язки, а також підкинуті діти, діти, батьки яких невідомі, діти, від яких відмовилися батьки, та безпритульні діти.

Отже, опіка і піклування встановлюється над такими дітьми органами опіки і піклування (ст. 61 ЦК). Виняток становить визнання особи недієздатною або обмежено дієздатною. В такому разі опіку чи піклування встановлює суд (ст.60 ЦК). Місцем встановлення опіки чи піклування є місце проживання особи, яка потребує опіки чи піклування або місце проживання опікуна (піклувальника).

Таким чином, орган опіки і піклування призначає опікуна (піклувальника) за його письмовою заявою переважно з осіб, які перебувають у сімейних, родинних відносинах з підопічним з урахуванням особистих стосунків між ними, можливості особи виконувати обов'язки опікуна чи піклувальника. При цьому враховується побажання підопічного. Умовами, за яких особа може бути опікуном чи піклувальником, є: повна цивільна дієздатність (здатність фізичної особи усвідомлювати значення своїх дій та можливість керувати ними — ст. 30 ЦК), наявність відповідного року — вісімнадцяти років (повноліття) або до досягнення повноліття з моменту реєстрації шлюбу, якщо особа одружилася (ст.34 ЦК).

Проте, особа не може бути опікуном чи піклувальником, якщо вона:

1. Позбавлена батьківських прав, якщо ці права не були поновлені.
2. Її поведінка та інтереси суперечать інтересам дитини.

Батьки є опікунами чи піклувальниками згідно закону (залежно від віку дитини) і їх повноваження не повинні бути підтвержені додатково.

Отже, якщо над дитиною не встановлено опіку чи піклування і не призначено опікуна чи піклувальника, функції до здійснення відповідних дій виконує відповідний орган опіки і піклування або заклад, де ця дитина перебуває (навчальний заклад, заклад охорони здоров'я, заклад соціального захисту населення).

Опіка і піклування — необхідний захід для захисту дитини, оскільки вона (дитина) немає повного обсягу дієздатності.

Деякі обмеження дієздатності полягають в наступному:

1. *Малолітня особа* (як було сказано вище — особа до 14 років) має право вчиняти дрібні побутові правочини (правочин, згідно нового Цивільного кодексу України — це дія особи, спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків — ст. 202 ЦК) тобто правочини, які задовольняють побутові потреби особи, відповідають її фізичному, духовному і соціальному розвитку і стосується предмета, який має невисоку вартість; здійснювати особисті немайнові права на результати інтелектуальної, творчої діяльності (ст. 31 ЦК). Крім того, малолітня особа не відповідає за завдану нею шкоду.

Крім того, якщо малолітня особа вчинила правочин за межами її дієздатності, цей правочин може бути схвалений її батьками (усиновлювачами) або одним із них, з ким вона проживає, чи опікуном, якщо протягом місяця ці особи не заявили свої претензії іншій стороні. В протилежному випадку правочин вважається нікчемним відповідно до ст. 203 ЦК. (Нікчемним вважається правочин, недійсність якого чітко передбачена законом і не вимагає визнання його таким в судовому порядку). Сторони повертають один одному все, отримане за правочином в натурі або відшкодовують його вартість (ст. 221 ЦК).

2. *Неповнолітня особа* (особа віком від 14 до 18 років) до цього ж має право:

- самостійно розпоряджатися своїм заробітком, стипендією та іншими доходами;
- самостійно здійснювати права на результати інтелектуальної, творчої діяльності;
- бути учасником (засновником) юридичних осіб, якщо це не заборонено законом або установчими документами юридичної особи;
- самостійно укласти договір банківського вкладу (рахунка) та розпоряджатися вкладом, внесеним нею на своє ім'я (грошовими коштами на рахунок).

Інші правочини неповнолітня особа вчиняє за згодою своїх батьків (усиновлювачів) або піклувальників.

Правочин, вчинений неповнолітньою особою за межами її дієздатності, може бути схвалений її батьками (усиновлювачами) або одним із них, з ким вона проживає, або опікуном, якщо протягом місяця ці особи не заявили свої претензії іншій стороні. В протилежному випадку правочин вважається оспорюваним. (Оспорюваний — правочин, недійсність якого прямо не встановлено законодавством і у випадку заперечення однієї із сторін або заінтересованої особи може бути визнано таким у судовому порядку). Якщо все ж таки правочин визнано недейсним у судовому порядку, то сторони повертають все отримане за ним в натурі або компенсують його вартість.

3. В новому ЦК введено таке положення як *надання повної цивільної дієздатності* (ст. 35 ЦК). Таке надання передбачає, що особі, яка досягла 16 років, може бути надана повна цивільна дієздатність. Рішення приймає орган опіки і піклування на підставі заяви заінтересованої особи за письмовою згодою батьків (усиновлювачів) або піклувальників. Якщо згода батьків на це відсутня, рішення про надання повної цивільної дієздатності приймає суд. Умови, за яких орган опіки і піклування чи суд приймає рішення про надання повної цивільної дієздатності неповнолітній особі, наступні:

- праця особи за строковим трудовим договором;
- запис неповнолітнього матір'ю чи батьком дитини;
- бажання особи займатися підприємницькою діяльністю.

Таким чином, орган опіки і піклування, який призначив опікуна (піклувальника), повинен роз'яснити йому права та обов'язки як особи, яка здійснює високу місію захисту прав дитини. Права та обов'язки опікуна (піклувальника) полягають в наступному.

Права опікуна:

1. Вимагати повернення підопічного від осіб, які тримають його без законної підстави.
2. Вчиняти від імені підопічного правочини, які виходять за межі його цивільної дієздатності.
3. Має право на оплату за виконання ним своїх обов'язків.
4. Має право на звільнення його від виконання своїх обов'язків.
5. Має право на судовий захист у разі виникнення спору щодо виконання ним своїх обов'язків.
6. Самостійно здійснювати витрати, необхідні для задоволення потреб підопічного, за рахунок пенсії, аліментів, доходів від майна підопічного тощо.
7. За наявності згоди органу опіки і піклування управляти майном яке належить на праві власності підопічному та потребує постійного утримання, або передати його за договором управління іншій особі.

Права піклувальника:

1. Надавати згоду на вчинення неповнолітнім правочинів, які виходять за межі його цивільної дієздатності.
2. Має право на оплату за виконання ним своїх обов'язків.
3. Має право на звільнення його від виконання своїх обов'язків.
4. Має право на судовий захист у разі виникнення спору щодо виконання ним своїх обов'язків.

Обов'язки опікуна:

1. Дбати про підопічного, про створення йому необхідних побутових умов, забезпечення його доглядом та лікуванням.
2. Дбати про виховання, навчання підопічного та його розвиток.
3. Вживати заходів щодо захисту цивільних прав та інтересів підопічного.
4. Дотримуватися вимоги щодо заборони вчинення деяких правочинів — укладання договорів з підопічним, крім передавання підопічному майна у власність за договором дарування або у безоплатне користування за договором позички, а також зобов'язуватися від його імені порукою.
5. Дбати про збереження та використання майна підопічного в його інтересах, в тому числі враховуючи бажання підопічного.

Обов'язки піклувальника:

1. Дбати про створення для неповнолітнього необхідних побутових умов, про його виховання, навчання та розвиток.
2. Вживати заходів щодо захисту цивільних прав та інтересів підопічного.
3. Дотримуватися обмежень щодо надання згоди на укладення підопічним правочинів, які виходять за межі його цивільної дієздатності — на укладення договорів між підопічним та своєю дружиною (чоловіком) або своїми близькими родичами, крім надання майна підопічному у власність за договором дарування або у безоплатне користування на підставі договору позички.

Крім вчинення дій від імені малолітнього опікуном та надання згоди піклувальником на вчинення неповноліт-

нім правочинів, є правочини, які здійснюються тільки за згодою органу опіки і піклування. Недотримання цієї вимоги тягне за собою нікчемність вчиненого правочину (ст. 224 ЦК). Як зазначалося вище, нікчемність правочину означає недійсним його згідно закону та відсутність необхідності визнання його таким в судовому порядку. Таким чином, без дозволу органу опіки і піклування опікун не має права здійснювати такі правочини, а піклувальник — надавати згоду неповнолітньому на їх вчинення:

1. Відмова від майнових прав підопічного.
2. Видання письмових зобов'язань від імені підопічного.
3. Укладання договорів, які підлягають нотаріальному посвідченню та (або) спеціальній державній реєстрації, в тому числі договорів щодо поділу або обміну житлового будинку (квартири).
4. Укладання договорів щодо іншого цінного майна.

Незважаючи на те, що вищевказані правочини, вчинені без дозволу органів опіки і піклування, є нікчемними, їх в судовому порядку може бути визнано дійсними за умови, що вони відповідають інтересам дитини (ст. 224 ЦК).

Опікуна чи піклувальника може бути звільнено від виконання своїх повноважень органам опіки і піклування та судом.

Орган опіки і піклування звільняє вищевказаних осіб від виконання їх обов'язків за їх власною заявою та за заявою особи, над якою встановлено піклування. Заява опікуна (піклувальника) органом опіки і піклування роз-

глядається протягом одного місяця. Особа виконує свої повноваження до винесення рішення органом опіки і піклування чи до закінчення 1 місяця (якщо заява не була розглянута в місячний термін).

Крім звільнення опікуна (піклувальника) від виконання своїх обов'язків органом опіки і піклування такі дії проводить суд за заявою органу опіки і піклування. Підставами для прийняття судом рішення є невиконання вказаною особою своїх обов'язків, а також поміщення підопічного до навчального закладу, закладу охорони здоров'я або закладу соціального захисту.

Крім звільнення опікуна чи піклувальника від своїх обов'язків їх функції припиняються:

Опікуна (ст. 76 ЦК):

1. У разі передачі малолітньої особи батькам (усиновлювачам).

2. У разі досягнення дитиною 14 років.

Піклувальника (ст. 77 ЦК):

1. У разі досягнення дитиною повноліття (18 років).

2. У разі реєстрації неповнолітнім шлюбу.

3. Надання неповнолітньому повної цивільної дієздатності.

Отже, новий Цивільний кодекс України на більш високому рівні урегулював питання опіки і піклування, забезпечивши захист прав дітей, тим самим сприяв запобіганню негативних проявів у нашому суспільстві щодо охорони законних прав та інтересів нашого майбутнього — молодих громадян незалежної України.

НАСИЛЛЯ ТА ЖОРСТОКЕ СТАВЛЕННЯ ДО ДИТИНИ — ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

Н. Врублевська,

Представництво EveryChild в Україні

Дитина — це справжній світ, лише ставши дорослим кожен з нас усвідомлює, наскільки цінним є час дитинства та як сильно залежить формування особистості від емоцій, які ми переживаємо дітьми. Психологи кажуть, що гра є гра, але наші відчуття та переживання в ній та ми самі завжди є справжніми. Озираючись в минуле та згадуючи своє дитинство, ми завжди знайдемо і багато радісних спогадів, і маленькі трагедії. І, що справді не може не дивувати дорослих людей, ми розуміємо, що цих маленьких, але насправді важливих для нас радостей могло бути значно більше, а трагедій, сліз і розчарувань можна було б уникнути...

Дорослі деколи занадто швидко забувають чи не хочуть згадувати своє дитинство — але ж насправді ми багато що можемо зробити, щоб захистити дітей від несправедливості та жорстокості, адже успішні люди часто моделюють свою поведінку на позитивних прикладах і ситуаціях, які вони пережили в дитинстві.

Дитина очікує захисту та розуміння від своєї сім'ї, в першу чергу — від батьків. Це й є основа першосприйняття світу. А що ж, якщо дитина росте без сім'ї, хто захистить її? В усьому світі багато уваги приділяють представленню та відстоюванню інтересів тих, хто з різних причин не має можливості робити це самостійно. Існують спеціальні організації, які цим займаються, встановлені певні процедури та правила. Діти якраз і є вразливою групою, яка потребує представлення та відстоювання їхніх інтересів, часто права дітей не дотримуються, що може стати причиною втрати можливостей в майбутньому, а також травматичних наслідків для психіки дитини, особливо, якщо йдеться про відсутність захисту дитини від насилля.

В Україні з кожним роком зростає кількість дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. На жаль, більшість цих дітей виховується в інтернатних закладах, тому питання захисту цих дітей від насилля стоїть дуже гостро.

Відразу хотілося б уточнити, що, говорячи про захист від насилля, ми маємо на увазі не лише насилля фізичне, як прийнято розуміти подібні твердження. Часто насильство ідентифікують та вивчають лише в найжорстокіших проявах — побиття, згвалтування тощо.

Насправді насилля має різноманітні прояви. Що ж таке насильство?

Перш за все, це — явище, що виникає з діяльності людини. Насилля є умисним порушенням прав і свобод іншої людини, що спричиняє фізичну чи моральну шкоду. Отже, насильством вважають будь-яку дію чи бездіяльність, що спричиняє або може спричинити фізичні чи психічні травми особистості. Насильство чи жорстоке поводження з дитиною, за які не передбачено кримінального покарання, тим не менше можуть призвести до фізичних та нервово-психічних розладів.

Термін “насильство” охоплює такі споріднені поняття:

- фізичне насильство;
- сексуальне насильство;
- психологічне насильство (порушення емоційних стосунків);
- фізична занедбаність.

Насильство, здійснене по відношенню до дитини, за своїми наслідками належить до найбільш тяжких психоемоційних травм, які можуть спричинити пост-травматичні стресові розлади. Достатньо нейтральні для дорослого події, в дитини можуть стати причиною тяжких наслідків та реакцій.

Жорстоке ставлення до дитини може мати такі прояви:

Якщо жорстоко ставлення психіатри та психологи західних країн почали ідентифікувати ще в 60-их роках ХХ століття. В Україні це поняття ще є новим, яке часто взагалі не беруть до уваги.

Нажаль, ми недооцінюємо вплив та наслідки насильства та жорстокого ставлення до дітей, яке вони переживають у дитинстві. В дитячому віці захисні механізми ще не повністю сформовані, тому реакції на насильство можуть бути різкими та неадекватними, а паталогічні характерологічні зміни особистості можуть наставати протягом ще двох років після інциденту. Існує ряд спільних ознак, які характеризують переживання та поведінку дітей, які зазнали насильства. Природно, що ці ознаки притаманні не всім дітям, які пережили жорстоке ставлення до себе, але для більшості з них це стає повсякденною реальністю.

Страхи

Діти, які зазнали насильства, переживають відчуття страху. Цей страх може проявлятися по-різному: від занурення в себе та абсолютно пасивного сприйняття світу до проявів насильницької поведінки до інших дітей, бажання відімести та зробити комусь так само боляче. Дуже часто атмосфера закладів державної опіки, притулків, де дитина відчуває себе незахищеною та не має від кого чекати допомоги та підтримки, сприяє поверненню непереборних страхів з минулого та активізації негативних проявів агресивної поведінки чи, навпаки, заглибленню в себе та відстороненню від навколишнього життя.

Зовнішні прояви поведінки

Діти можуть пережити насильство в несподіваних місцях, страх та інші негативні емоції, які вони переживають, зали-

шає враження на довгий час. Дитина може довгий час мати страх перед подібними приміщеннями чи місцевостями, мати страх по відношенню до людей, які нагадують їм пережиті моменти. В результаті вразливість та відсутність контролю над ситуацією можуть призвести до проявів впертості, неконтрольованої поведінки, відмов розмовляти з певними людьми та перебувати в певних місцях. Такі особливості поведінки дітей можуть проявлятися навіть після досягнення ними дорослого віку.

Нездатність адекватно реагувати на конфліктні ситуації та виражати свої почуття вербально

Стаючи жертвою чи свідком насильства, діти часто приходять до висновку, що така поведінка є добрим способом вирішення проблем та конфліктів, особливо, якщо до насильства вдаються дорослі. Оскільки часто ніхто не пояснює дітям, як інакше себе поводити в таких ситуаціях, як виражати почуття та вирішувати конфлікти, вони копіюють насильницьку поведінку та починають сприймати її, як нормальну. Водночас, діти часто не знають, як справитись з своїми емоціями і страхами, не здатні висловлювати свої почуття у вербальній формі.

Втягнення в конфлікти дорослих

Багато дітей втягуються в боротьбу дорослих, часто батьків. Діти хочуть припинити насильство і конфлікти, свідками якого стають. Деколи вони починають відчувати відповідальність за проблеми своїх батьків, думають, що вони є причиною конфліктних ситуацій. Оскільки діти часто виявляються глибоко втягненими у сімейні конфлікти, їм стає важко відокремити свою індивідуальність від особистостей дорослих.

Розчарування

Життя в середовищі, де трапляється насильство, дуже напружене, особливо для дітей. Постійний стрес, який вони переживають, часто приводить до того, що діти тривожні, розчаровані, безініціативні, втрачають рівновагу навіть при незначних труднощах.

Відчуття непотрібності

Наслідком перебування в середовищі, де часто відбуваються конфлікти та практикується насильство, є також виникнення у дітей відчуття непотрібності, обділеності увагою та любов'ю, що в старшому віці нерідко стає причиною невпевненості в собі та заниженої самооцінки.

Ці та багато інших непередбачуваних наслідків призводять до деформації особистості, порушують процес гармонійного розвитку дитини, що означає лише одне — потрібно вжити всіх можливих заходів для того, щоб запобігти насильству по відношенню до дітей, захистити права кожної дитини. Надзвичайно важливо вчасно зауважити, припинити та вжити заходів для запобігання випадків насильства та жорстокого ставлення по відношенню до дитини.

Світовий досвід свідчить, що надзвичайно ефективним інструментом для впровадження системи заходів з метою виявлення, припинення та запобігання насильству, а також спрямованих на пост-травматичну адаптацію дітей, які зазнали насильства, є створення міжвідомчих груп, які займаються такою проблемою.

Цікавим прикладом такої співпраці в Україні є робоча група, створена в рамках реалізації спільного українсько-британського проекту "Впровадження альтернативних форм опіки на базі школи-інтернату №2 міста Львова", який здійснюється в партнерстві головного управління у справах сім'ї та молоді та головного управління освіти та науки Львівської обласної державної адміністрації і Представництва "Еврічайлд" в Укра-

їні. До цієї групи увійшли представники усіх державних структур, які є дотичними до вирішення проблеми насильства по відношенню до дітей в конкретному закладі, а саме: районного та міського відділів освіти, районної та міської служби у справах неповнолітніх, Львівського обласного центру соціальних служб для молоді, районного відділу кримінальної міліції у справах неповнолітніх, школи-інтернату №2, представники громадських організацій. В ході роботи групи було розроблено процедуру захисту дітей від насильства, де розмежовано та чітко відображено ролі та відповідальність державних струк-

тур у функції яких входить вирішення та запобігання проявам насильства та жорстокого ставлення по відношенню до дітей. Зараз ця процедура практично впроваджується на базі школи-інтернату №2 міста Львова.

Діти часто не можуть самі захистити себе та свої права, тому ми, дорослі, несемо за це відповідальність та повинні зробити все, щоб унеможливити порушення прав дітей, насильство та жорстоке ставлення по відношенню до них, адже від того, якими виростуть майбутні громадяни, залежить майбутнє всіх нас.

ДОСВІД УТВОРЕННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНСТИТУТУ УПОВНОВАЖЕНОГО ІЗ ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ (ОМБУДСМЕН) В ЄВРОПІ

Н. Пшенична, Представництво “Еврічайлд” в Україні

За матеріалами Європейської мережі омбудсменів для дітей: <http://www.ombudsnet.org>

Історія інституту, подальший розвиток, термінологія

Термін “омбудсмен” походить зі Скандинавії: цим словом означали щось на зразок посла, особи або закладу, які займалися забезпеченням дотримання прав окремих осіб або окремих груп в контексті повноважень уряду. Вперше посаду омбудсмена від юстиції було призначено у Швеції у 1809 р. У багатьох країнах (понад 40), в яких зараз існує інститут омбудсмена, традиційними його функціями є отримання і опрацювання скарг, виступи від імені осіб/груп і представлення та відстоювання їхніх інтересів.

Багато посад омбудсменів запроваджуються у поєднанні з окремими службами (охороною здоров'я, місцевими органами влади) або певною категорією громадян (тими, що відбувають покарання у місцях позбавлення волі, споживачами, неповносправними людьми, представниками меншин). Деякі країни мають, так званого, “загального” омбудсмена, який охоплює різнопланові питання порушень прав людини.

Ідею про створення “дитячого” омбудсмена вперше запровадили громадські організації, як і багато інших нововведень у сфері дитячої опіки. Радда Бармен з благодійної організації “Врятуємо дітей” (Швеція) запровадила посаду уповноваженого із захисту прав дітей у 1970 р. і представила цю ідею на розгляд міжнародному співтовариству під час Міжнародного року дитини (1979 р.).

Норвегія: Перший Закон про уповноваженого із захисту прав дітей

Саме Норвегія вперше запровадила незалежний орган захисту прав дітей. Закон, що закріплював посаду уповноваженого із захисту прав дітей, був прийнятий Норвезьким парламентом у 1981 році. У 1975 р. Міністерство юстиції створило комітет, який займався розглядом законодавства стосовно питання батьків і дітей і аналізував потребу у створенні спеціального державного органу для захисту прав дітей. У своєму звіті від 1977 р. Комітет подав одноголосну пропозицію про заснування національного представництва “дитячого” омбудсмена (Varneombud). Пропозиція була розглянута міжвідомчим комітетом, до складу якого входили представники з шести основних міністерств, які відали питанням дітей.

У 1998 р. до Закону про уповноваженого із захисту прав дітей було внесено поправки, що поєднували роль омбудсмена із Конвенцією ООН Про права дитини.

Національні інституції із захисту прав людини і дитини

Створення кількох незалежних представництв із захисту прав дітей, в тому числі і норвезького, випередило Конвенцію про права дитини. Але після прийняття Конвенції у

“Наш досвід функціонування представництва уповноваженого із захисту прав дітей є дуже позитивним, і я щиро переконаний, що норвезькі діти отримали велику користь від того, що в них є свій власний омбудсмен, який говорить і діє від їхнього імені.”

*Гро Харлем Брунтланд,
прем'єр-міністр Норвегії, 1991 р.*

“Багато країн тепер вважатимуть за необхідне створити механізм, який охоронятиме, як сторожовий пес, права дітей і спостерігатиме за тим, як розгортаються події стосовно становища дітей у відповідності до міжнародних стандартів, визначених Конвенцією. Досвід існування норвезького омбудсмена для дітей є одним із таких шляхів.”

*Джеймс Грант,
виконавчий директор, ЮНІСЕФ, 1991 р.*

1989 р. подальший розвиток таких представництв вважається як такий, що йде в ногу з розвитком національних інституцій із захисту прав людини.

“Дехто вважає, що не потрібно створювати спеціальний механізм для пропагування і захисту прав людини. Ці люди можуть наводити аргументи, що створення таких структур є неекономним і достатньо незалежної судової системи та демократично обраного парламенту для забезпечення прав людини. На жаль, історія наводить нам протилежні приклади.”

“Структура, що в певному сенсі є відокремленою від виконавчої влади і судової системи, має усілякі шанси стати лідируючим органом у сфері захисту прав людини. Через свою дистанцію з урядом така структура може зробити унікальний вклад у діяльність держави із захисту прав своїх громадян і розвитку культури, основоположними цінностями якої є повага до основних прав і свобод людини.”

*(Національний інститут прав людини,
Центр прав людини, Женева, 1995 р.).*

Недержавні організації

як незалежні представники прав дитини

У більшості країн недержавні організації (НДО) відіграють роль незалежних представників інтересів дітей або окремих груп дітей. Ратифікація і поширення Конвенції ООН Про права дитини призвела до швидкого зростання кількості

ті впливових недержавних організацій, які відстоювали права дітей; у багатьох європейських державах навіть створювалися спілки таких НДО. Роль НДО не зменшилася, хоча дещо змінилася після затвердження парламентом незалежного представництва із захисту прав дітей.

У деяких країнах недержавні організації наблизили свою діяльність з представництва інтересів дітей до роботи омбудсменів ("омбудсменити" для дітей" є поширеним виразом, який взяли на озброєння деякі коментатори, що висвітлюють всі сторони відстоювання інтересів дітей як з боку держави, так і з боку НДО).

Конвенція ООН про права дитини і розвиток незалежних представництв із захисту прав дітей

Прийнята у 1989 році Конвенція ООН про права дитини символізує загальносвітове завдання покращити становище всіх дітей. На світовому самміті із захисту прав дітей у 1990 році група світових лідерів заявила: "Добробут дітей вимагає політичної волі на найвищому рівні, і ми маємо намір проявити цю волю. Ми урочисто присягаємо приділяти першочергову увагу забезпеченню прав дітей".

Конвенція визначає "країн-учасниць" (всього 191 країна, що затвердили Конвенцію), які повинні регулярно звітувати Комітету із захисту прав дитини. До його складу входять 10 експертів, обраних країнами-учасницями, до завдань яких належить моніторинг за реалізацією Конвенції.

Комітет із захисту прав дитини заохочує уряди країн-учасниць до створення спеціальних механізмів і структур для вирішення питань дітей, визначаючи це як загальні показники реалізації Конвенції. Комітет приділяє особливу вагу створенню незалежних представництв із захисту прав дітей.

Цілі

Зрозуміло, що кожна країна-учасниця визначає свої цілі і завдання для незалежних представництв із захисту прав дітей. Вони відрізнятимуться в залежності від різниці у становищі дітей і наявності різних державних і недержавних органів та інституцій, які впливають на "дитячі" питання всередині держави.

Загальні цілі представництв із захисту прав дітей:

- забезпечувати реалізацію Конвенції ООН про права дитини;
- пропагувати пріоритетність прав дітей у центральних, регіональних і місцевих органах влади та серед громадськості;
- впливати на законодавство, розробку політики і її реалізацію шляхом реагування на пропозиції уряду та інших організацій і активно пропонувати зміни зі свого боку;
- сприяти ефективній координації органів влади, дотичних до питань дітей, на всіх рівнях;

- сприяти ефективному використанню ресурсів для дітей;
- заохочувати уряд та широку громадськість враховувати точку зору дітей;
- збирати і опубліковувати дані про становище дітей і залучати уряд до цієї діяльності;
- сприяти усвідомленню прав людини серед дітей і дорослих;
- проводити необхідні розслідування і дослідження;
- переглядати питання доступу дітей до усіх форм представлення і відстоювання їхніх інтересів (включно з процедурою подання скарги) та їхню ефективність, наприклад у школах та інших закладах, а також залучення дітей у судовій процедурі.
- реагувати на індивідуальні скарги від неповнолітніх або осіб, що їх представляють, і при можливості ініціювати або підтримувати дії юридичного характеру з боку неповнолітніх..

Представництво повинно мати:

- достатню компетенцію для захисту прав людини;
- нормативні акти, які визначають структуру і функції представництва;
- повноваження надавати парламенту, уряду чи іншим компетентним органам свої рекомендації, пропозиції, звіти з питань захисту прав людини (як на прохання владних структур, так і з власної ініціативи);
- право публікувати незалежні висновки і звіти, включаючи коментарі про існуюче законодавство, зміни у сфері захисту прав людини і їх порушення;
- загальні обов'язки і необхідні повноваження:
 - сприяти вдосконаленню національного законодавства, норм і правил стосовно реалізації прав людини;
 - сприяти їх затвердженню і доступу до них;
 - бути залученим до написання державних звітів, які подаються урядом на розгляд структур ООН і регіональних інституцій, і за необхідності висловлювати незалежну думку стосовно проблемного питання
 - співпрацювати з ООН, організаціями від ООН, регіональними та національними інституціями захисту прав людини;
 - надавати допомогу у розробці програм з навчання і проведення досліджень у галузі захисту прав людини і брати у них участь в школах, університетах і професійних закладах;
 - рекламувати права людини і діяльність з подолання дискримінації шляхом підвищення громадської обізнаності, особливо за допомогою просвітництва та інформування через ЗМІ.

ІНКЛУЗИВНА МОДЕЛЬ ОСВІТИ ЯК МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ЯКІСНУ ОСВІТУ ДЛЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ У ДЕМОКРАТИЧНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Н. Софій, Директор Всеукраїнського фонду "Крок за кроком", психолог-консультант ССС "Прийомна сім'я" Київського міського центру ССМ.

Вже більше десяти років минуло з часу, коли Україна проголосила себе незалежною державою та обрала курс на побудову відкритого, демократичного суспільства. А як відомо, ступінь зрілості суспільства, а отже, його відкритості, демократичності, ступінь толерантності перевіряється ставленням до неповносправних людей; це те дзеркало, в якому ми можемо побачити самі себе, ті при-

ховані больові точки нашого суспільного організму, що їх не видно без допомоги люстра. Отже, ставлення до дітей, особливо дітей неповносправних, дає змогу побачити як ціннісні орієнтації певного суспільства, так і перспективи його розвитку.

Толерантність є центральним принципом філософії відкритого суспільства. Неможливо уявити процес ство-

рення відкритих демократичних суспільств без освітніх систем, які були б віддзеркаленням і слугували прикладом цього процесу. Однією з основ такого демократичного бачення є рівні права на отримання якісної освіти, освіти без упереджень та стереотипів, що покладено в основу діяльності Всеукраїнського фонду “Крок за кроком”.

Основна мета діяльності Всеукраїнського фонду “Крок за кроком” — втілення демократичних цінностей у систему освіти України та підтримка освітніх програм, в основі яких лежить особистісно зорієнтований підхід, активне залучення родин та громадськості до освітнього процесу. Ця мета досягається такими заходами:

- розробкою і реалізацією програм, спрямованих на розвиток відкритого демократичного суспільства,
- сприянням комплексним реформам на різних рівнях системи освіти (дошкілля, початкова школа, вищі заклади освіти);
- поширенням освітніх ініціатив, в основу яких покладено особистісно зорієнтований підхід,
- проведенням наукових досліджень, пов'язаних із перспективними освітніми технологіями,
- захистом інтересів педагогів та батьків, які поділяють цінності Фонду,
- сприянням розвитку громадських організацій та інших інституцій просвітницького напрямку, що забезпечують можливість отримання якісної освіти для всіх дітей.

Один із основних напрямків діяльності Фонду — реалізація освітньої програми “Крок за кроком” в освітніх закладах України — дитячих садках, школах різних типів, вищих педагогічних навчальних закладах.

Програма “Крок за кроком” розпочала свою діяльність у 1994 р. в 13 країнах Східної та Центральної Європи, а також країнах колишнього Радянського Союзу з метою запровадити демократичні педагогічні цінності в систему дошкільної та початкової освіти. Нині ця програма впроваджується у 28 країнах, які входять у мережу Міжнародної асоціації “Крок за кроком” (International Step by Step Association).

В Україні програма “Крок за кроком” розпочала діяти в 1994 р. за підтримки Міжнародного фонду “Відродження” та Міністерства освіти і науки України. Протягом цього часу на базі пілотних закладів освіти створено мережу тренінгових центрів, які поширюють програму “Крок за кроком” у різних регіонах України. Завдяки сприянню Міжнародного центру розвитку дитини (Вашингтон, США) за програмою “Крок за кроком” пройшли навчання різні категорії освітян: вихователі, учителі початкової школи, завідувачі дошкільних закладів освіти, директори шкіл, представники регіональних відділів освіти, викладачі вищих закладів освіти різних рівнів акредитації.

В основі програми “Крок за кроком” лежить переконання, що для ефективного розвитку дітей необхідне активне і безпосереднє залучення їх до навчального процесу. Завданням дорослих є створити таке середовище, яке б заохочувало дітей до вивчення навколишнього світу, до ініціативи, творчості. Спостерігаючи за розвитком дітей, учитель разом з іншими членами педагогічного колективу створює належні умови та забезпечує необхідні для навчання матеріали. Працюючи за програмою “Крок за кроком”, учителі розробляють відповідні завдання для кожної дитини та групи в цілому, враховуючи інтереси дітей, з повагою ставляться до індивідуальних потреб кожної дитини, заохочують колективну співпрацю. Залучення до освітнього процесу сімей дає можливість забезпечити безперервне навчання удома і в школі. Зазначені вище підходи сприяють всебічному розвитку демократії. Програма

“Крок за кроком” надає дітям та їхнім сім'ям широкі можливості для вибору, сприяє повному розкриттю дитячого потенціалу, навчає дітей розуміти і поважати особистість кожного.

Можна з упевненістю сказати, що за відносно короткий період учасникам програми вдалося створити осередки демократії в освітніх закладах, створити інклюзивні моделі освіти для всіх дітей завдяки основоположним принципам програми — індивідуалізованому підходові до навчання і виховання дітей, активному залученню сімей та громадськості до освітнього процесу. Показниками високої якості такої моделі освіти є результати оцінювання ефективності дошкільної програми “Крок за кроком”, яке проводилося 1998р. в рамках проекту Американської агенції міжнародного розвитку (USAID) спільно з Міністерством освіти і науки України, місцевими відділами освіти та експертами провідних вищих закладів освіти. Загальний результат проведеного оцінювання засвідчив, що програма “Крок за кроком” є важливим елементом розвитку демократичних тенденцій у країнах, які стали на шлях побудови демократичних суспільств. Зміст самої програми — освіта в умовах демократії — виявився необхідним для соціальних сил та державної політики в галузі сучасної освіти.

Успішна реалізація програми у звичайних освітніх закладах створила передумови для здійснення наступного кроку — розвитку нового її напрямку “Залучення дітей з особливими потребами до загальноосвітніх закладів”. Адже саме у такому довіллі, де вся увага сконцентрована на діяльності дітей, де поважають і задовольняють індивідуальні потреби, можуть ефективно навчатися і здорові діти, і діти з особливими потребами. Потрібно зазначити, що у 1996 році, коли розпочав свою діяльність цей новий напрямок Програми “Крок за кроком” — керівникам освітніх закладів, учителям та батькам ідея залучення дітей з особливими потребами у загальноосвітні класи здалася нереальною. Справді, процес створення інклюзивних класів вимагає суттєвих змін в організації ро-

боти. Для його реалізації потрібна повна відданість справі усього колективу — від директора до сторожа, а особливо учителів та родин дітей. Досвід залучення дітей з особливими потребами у загальноосвітні класи, що працюють за Програмою “Крок за кроком”, свідчить, що таке включення не можна здійснювати за якою-небудь стандартною схемою. Це індивідуальний процес. Взагалі, включення дітей з особливими потребами базується на переконанні, що навчання кожної дитини має бути індивідуальним і що кожна сім'я має право на навчання їхньої дитини у звичайній школі.

Педагоги, що працюють в інклюзивних класах, роблять усе для того, щоб повністю розкрити потенціал кожної дитини. Звичайно, це дуже не просто. Проте, учителі, які володіють сучасними педагогічними методиками (знають рівні розвитку дитини, володіють навичками спостереження та оцінювання розвитку дитини, здатні працювати спільно з іншими членами колективу для досягнення спільної мети, вміють ставити завдання і розробляти індивідуалізовані навчальні плани, ефективно спілкуються з родинами, враховують індивідуальні особливості дітей), мають достатнє підґрунтя для того, щоб працювати у своїх класах зі всіма дітьми. Освітній процес, зорієнтований на особистості, заохочує дітей вірити в свої сили, бути собою, спонукає до реалізації особистісних можливостей, спонтанного і щирого самовираження, внутрішньої активності.

Саме тому включення дітей з особливими потребами у традиційні групи та класи є ключовим положенням програми “Крок за кроком”, яке узгоджується з такими міжнародними документами, як:

- ВСЕСВІТНЬОЮ ДЕКЛАРАЦІЄЮ ПРО ОСВІТУ ДЛЯ ВСІХ ТА ПРОГРАМОЮ ДІЙ ПО ЗАДОВОЛЕННЮ БАЗОВИХ ОСВІТНІХ ПОТРЕБ;
- КОНВЕНЦІЄЮ ПРО ПРАВА ДИТИНИ;
- СТАНДАРТНИМИ ПРАВИЛАМИ ЩОДО УРІВНЯННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ ІНВАЛІДІВ (ПРИЙНЯТІ НА ЗАСІДАННІ ГЕНЕРАЛЬНОЇ АСАМБЛЕЇ ООН У 1993Р.);
- САЛАМАНКСЬКОЮ ДЕКЛАРАЦІЄЮ ТА ПРОГРАМОЮ ДІЙ ЩОДО ОСВІТИ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ (Саламанка, Іспанія, 1994 р.);
- МІЖНАРОДНИМИ КОНСУЛЬТАЦІЯМИ З ПИТАНЬ РАННЬОЇ ОСВІТИ ДІТЕЙ ТА ОСОБЛИВИХ ОСВІТНІХ ПОТРЕБ (ЮНЕСКО, ПАРИЖ, 1997Р.),

і виходить з того, що діти з особливими потребами, їхні батьки мають право вибирати навчальний заклад за умови відповідної підтримки фахівців, розвиватися разом із своїми повносправними ровесниками у традиційних групах і класах.

Дещо про терміни.

У своїй роботі з дітьми з особливими потребами ми переважно використовуємо термін “інклюзивна освіта”. І хоча цей термін дещо рідше слух через своє іншомовне походження, оскільки поки ще не знайдено точного відповідного українського замінника, ми використовуємо цей термін як термін, що за своєю філософією є відмінним від терміну “інтеграція”. Що ми вкладаємо у зміст інклюзивної освіти? Інклюзивна освіта представляє собою процес розширення участі усіх учнів, в тому числі учнів з особливими потребами в освітньому процесі. Вона передбачає суттєві зміни в культурі, політиці та практичній діяльності шкіл з метою їх відповідності до різноманітних потреб дітей у певній громаді. Характеристиками інклюзивної моделі освіти є:

- визнання того, що усі діти можуть навчатися;
- визнання та урахування індивідуальних відміннос-

- тей у дітей: вік, стать, походження, мова, проблеми розвитку, наявність ВІЧ/СНІД і туберкульозу тощо;
- вимога до освітніх структур, систем, методик навчання відповідати потребам усіх дітей;
- є частиною більш широкої стратегії запровадження ідеї інклюзивного суспільства;
- представляє собою динамічний процес, що постійно розвивається. [1].

Попередньо вже згадувалося, що у своїй роботі ВФ “Крок за кроком” дотримується і використовує саме термін “інклюзія”, який має принципову різницю з терміном “інтеграція”, що часто використовується у наукових колах, в державних освітніх документах. Різниця полягає, насамперед, у походженні двох термінів: “інтеграція” є похідною медичної моделі розуміння явища інвалідності, яка переносить відповідальність на саму людину з особливими потребами, змушуючи її адаптуватися до навколишнього середовища і за умови успішної адаптації дозволяє інтегрувати таку людину з особливими потребами в активне життя суспільства. На рівні дітей з особливими потребами термін “інтеграція” більше робить наголос на самому факті відвідування школи за умови, що дитина буде адаптована до освітнього процесу.

На відміну від інтеграції, термін “інклюзія” є похідною соціальної моделі поняття інвалідності, яка відповідальність за ті чи інші проблеми розвитку переносить на саме суспільство, очікуючи змін від суспільства, а не від особи, яка має проблеми у розвитку. На рівні дітей з особливими потребами інклюзія робить наголос на забезпеченні школою якості навчання для такої дитини, тобто безумовному праві дитини на отримання якісних освітніх послуг за місцем свого проживання. Тобто, це стає відповідальністю школи змінити своє середовище (методики навчання, методи оцінювання та планування, фізичне середовище) до потреб такої дитини — інклюзивна модель освіти передбачає зміни в системі, а не дитини.

“Особливі потреби”

На сучасний момент немає погодженого визначення для терміну “особливі потреби”. Виходячи з розуміння поняття “інклюзія”, ми вважаємо, що особливі потреби дитини — це не просто проблеми її розвитку, які роблять дитину непрацездатною, а радше, це те, як суспільство реагує на ці недоліки у розвитку дитини, роблячи її “непрацездатною”, породжуючи дискримінацію і перешкоди бути потрібною (в тому числі й в освітньому процесі).

Напрямок залучення дітей з особливими потребами базується на таких керівних принципах:

- дорослі й діти з обмеженими можливостями повинні мати такий самий доступ до ресурсів суспільства, як і здорові люди;
- усі ми маємо однакові громадянські права, свободи, привілеї;
- сім'ї мають бути визнані важливими осередками й отримувати необхідну підтримку;
- люди мають право і відповідальність робити вибір у своєму житті;
- діти з особливими потребами найбільше користі отримують від реабілітації в природному оточенні, де вони можуть навчатися основ самостійного життя і навичок, які дадуть їм можливість жити й працювати в суспільстві

Для реалізації цих принципів в основу напрямку було покладено такі засади:

1. *Ставлення до дитини*, яка має особливі потреби як до особистості, а не як до патологічного “дефектного” об'єкта. Це передбачає визнання в кожній дитині особистості, прийняття її індивідуальних особливостей, повагу

до її честі та гідності. Саме на такому підході ґрунтується організація взаємодії педагога з дитиною та її родиною. Навчальні плани, індивідуальні програми розвитку розробляються з урахуванням особливостей дитини, її інтересів, стилю пізнання, рівня розвитку, властивостей темпераменту та характеру, культури родини.

2. *Партнерство* (оцінювання потреб, складання плану взаємодії з дитиною передбачає створення команди фахівців-одномумців педагогів, батьків, спеціальних педагогів, психологів, фізичних реабілітологів, соціальних працівників).

3. *Співпраця з батьками*, залучення їх до освітнього процесу — психологічна підтримка сімей (консультації, тренінги, групи підтримки тощо) та їхнє активне залучення до процесу планування освітньої діяльності, вибору шляхів її оптимізації, можливості бути поряд зі своїми дітьми, іншими родинами.

4. *Зв'язки з громадою* (говорячи про команду одномумців, ми переконані, що сприяння створенню турботливої спільноти, яка піклується, представляє і захищає права та інтереси дітей та їхніх родин, заохочує до активної громадянської позиції, ініціативності кожного члена спільноти).

5. *Індивідуалізація освітнього процесу*, яка передбачає вільний вибір дітьми різноманітних видів діяльності у центрах активності, на які поділяється середовище у класі; різні ролі педагога, різнопланові за складністю, послідовністю виконання, добором матеріалів завдань.

6. *Використання інтерактивних освітніх технологій*, в основі яких — розвитковий підхід та суб'єкт-об'єктна стратегія.

Основні принципи роботи зорієнтованих на дитину інклюзивних класів

В інклюзивних класах, як і в демократичному суспільстві в цілому, до кожного члена колективу ставляться як до неповторної особистості, яка здатна зробити цінний внесок у загальну справу. В умовах справжньої демократії кожен громадянин має рівні права і можливості, тому ступінь залучення неповносправних осіб до активного суспільного життя може слугувати показником демократичності суспільства. Коли діти з особливими потребами навчаються разом із звичайними здоровими дітьми, у всіх них є рівні можливості досягти успіху. При цьому оцінюються конкретні досягнення дітей, незалежно від їх інтелектуального, фізичного, соціального чи емоційного стану. В інклюзивних класах учні краще розуміють широкі можливості людського потенціалу, вони чутливіші до потреб і труднощів інших, з більшою повагою ставляться до життєвого досвіду та особливостей своїх товаришів.

Програма “Крок за кроком”, яка є однією з моделей особистісно зорієнтованих інклюзивних програм, базується на кількох основних переконаннях, добре узгоджених з демократичними ідеями:

- Навчання кожної дитини має бути індивідуалізованим.
- Дітям необхідно надавати можливості для вибору, щоб заохотити їх до подальшого навчання.
- Навчання має бути активним.
- Слід підтримувати близькі стосунки з родинами дітей і заохочувати їх брати активну участь у педагогічному процесі.

Учителі та адміністратори, що працюють за такими програмами, постійно підтримують зв'язок з родинами і наголошують на тому, що:

- У дітей набагато більше схожого, ніж відмінного, незалежно від їхнього стану і можливостей.
- Діти є частиною сімей і суспільства в цілому.

- У суспільстві з нормальними умовами життя діти найкраще вчаться одне в одного.
- Ефективність навчання найвища в середовищі, де враховують і задовольняють індивідуальні потреби дітей.

Сьогодні програми, орієнтовані на діяльність дітей, поширені в усьому світі. Вони дають змогу задовольняти індивідуальні потреби учнів і сприяють поширенню демократичних ідеалів та принципів. У таких класах діти мають широкі можливості для вибору, їх заохочують до критичного мислення, творчості, винахідливості. Вони вчаться відповідати за свої рішення і допомагати одне одному.

В експериментальних інклюзивних групах та класах програми “Крок за кроком” діти з особливими потребами включені в освітній процес. Вони осягають основи незалежного життя, засвоюють нові форми поведінки, спілкування, взаємодії, вчаться виявляти активність, ініціативу, свідомо робити вибір, досягати згоди у розв'язанні проблем, приймати самостійні рішення.

В інклюзивних групах та класах, як і в демократичному суспільстві, до кожного члена колективу ставляться як до неповторної особистості, у всіх є рівні можливості досягти успіху. При цьому оцінюються конкретні досягнення дітей, незалежно від їхнього інтелектуального, фізичного, соціального чи емоційного стану.

У класах включення всі діти мають широкі можливості для вибору, їх заохочують до критичного мислення, творчості, винахідливості, вони вчаться відповідати за свої рішення і допомагати один одному.

Діти з раннього віку починають розуміти, з якими труднощами стикаються люди, котрі мають проблеми, стають чутливими до потреб інших, толерантніше сприймають людські відмінності, вчаться підтримувати один одного, позитивно взаємодіяти.

Коли дитина з проблемами в розвитку починає відвідувати звичайний освітній заклад, позбавляючись таким чином ізоляції від своїх ровесників, батьки відчувають полегшення. З часом життя всієї сім'ї стає наближеним до життя більшості родин місцевої спільноти. Окрім того, в таких сім'ях можуть бути й інші діти. Якщо всі вони відвідують одну школу чи дитячий садок, батьки можуть брати активнішу участь у їхньому навчанні і вихованні, отримувати підтримку з боку інших батьків, з якими налагоджуються дружні стосунки. Залучення батьків до планування та організації освітнього процесу, розробки індивідуальних навчальних планів для дітей дає їм змогу відчути, що вони не самотні, що вони є членами команди, яка їх підтримає і допоможе подолати труднощі у щоденній роботі з дітьми, досягти успіху у складній справі адаптації дитини з особливими потребами до життя суспільства.

Інклюзивні освітні підходи корисні і для сімей, у яких немає дітей з проблемами в розвитку. Така практика допомагає сім'ям збагатити свій досвід, більше дізнатися про людські відмінності, опанувати нові види взаємопідтримки, що сприяє згуртуванню суспільства.

Спільна діяльність дітей допомагає педагогам краще усвідомити ефективність певних освітніх технологій, визначити сильні сторони та специфічні потреби кожної дитини.

Педагоги класів включення вчаться розуміти проблеми дітей, які хронічно відстають, засвоюють навички спостережень, об'єктивного оцінювання. Враховуючи специфічні стилі пізнання, рівень і темп розвитку, педагоги створюють індивідуалізовані програми, які сприяють зростанню кожної дитини.

Слід зазначити, що включення дітей з особливими потребами у загальноосвітні заклади не відбувається автоматично. Це цілеспрямований і систематичний процес, який потребує обережного впровадження та контролю, який передбачає серйозну і виважену підготовчу роботу. Це, найперше, створення позитивних психологічних умов для включення, адаптація фізичного середовища, адаптація матеріалів, навчальних програм.

Вирішальне значення у підготовці умов для включення має створення партнерських стосунків між вихователями, спеціальними педагогами та сім'ями. Спільними зусиллями здійснюються цілеспрямовані та різнопланові спостереження, визначаються цілі, розробляються завдання, створюються індивідуальні програми розвитку.

Співпраця з родинами

З чого починається співпраця? Звичайно, зі знайомства: батьки розповідають про свої інтереси, уподобання, проблеми і успіхи, надають вичерпну інформацію про дитину. Педагоги, в свою чергу, знайомлять сім'ю з програмою, її цілями, виконавчими стандартами, зі своєю власною педагогічною концепцією. Саме родини вирішують, в якій формі вони могли б брати участь у програмі, що хотіли б змінити в ній. І батьки, і педагоги значну увагу надають характерові взаємодії між собою. Їх хвилюють запитання чому батьки можуть навчитися у професіоналів і чому професіонали можуть навчитися у батьків, яким би хотіли бачити ставлення до себе, чого очікують від спільної праці, від включення дитини з проблемами у розвитку в освітній процес традиційної групи чи класу. Після багатьох обговорень родина і освітній заклад знаходять відповіді на ці запитання, визначають єдину стратегію і починають спільну працю. Ще до відкриття інклюзивних груп батьки, вихователі та спеціальні педагоги з'ясовують взаємні очікування, обговорюють всі питання і тривоги стосовно включення. Педагоги знайомлять батьків з принципами включення, наголошуючи, що у дітей набагато більше схожого, ніж відмінного, незалежно від їхнього стану і можливостей, що вони — частина сім'ї і суспільства в цілому, найкраще навчаються одне в одного, освітній процес ефективніший там, де враховуються і задовольняються індивідуальні особливості та потреби дітей.

Для педагогів важливою і значущою є думка батьків щодо:

- відбору, оцінювання та діагностики дітей,
- визначення сильних сторін дитини та сфер, де вона відстає в розвитку,
- визначення цілей і завдань освітнього процесу,
- окреслення послуг, які отримуватиме дитина та її сім'я,
- прийняття рішень щодо майбутніх напрямків роботи з дитиною після закінчення навчального року.

Розробляється програма, яка містить принципові ідеї стосовно включення дітей з особливими потребами в освітній процес закладу, визначаються конкретні завдання:

- розробити освітні технології, які б сприяли активному навчанню, розвитку в дітей критичного мислення, заохочували дітей до прийняття рішень,
- спланувати заняття і створити середовище, яке б спонукало дітей досліджувати, експериментувати, визначати і розв'язувати проблеми,
- розробити заняття, які б сприяли розвитку в дітей незалежності, самостійності та водночас заохочували до відповідальності перед ровесниками, державою, довкіллям,
- використовувати творчі й оригінальні методи заохочення дітей до мислення відповідно до індивідуальних особливостей та потреб дітей,

- сприяти дружбі та співпраці між дітьми, дорослими та родинами,
- встановити партнерські стосунки з родинами, щоб освітній заклад і сім'я спрямовували свої зусилля в одному напрямку.

Це допомагає сім'ям, шкільній спільноті краще зрозуміти головну мету, визначити цілі і завдання, оцінити, як швидко колектив наближається до поставленої мети.

В освітньому закладі, який працює за програмою "Крок за кроком", створюється своєрідна атмосфера взаємодітримки: батьки разом з вчителями та спеціальними педагогами беруть участь у плануванні і проведенні занять, працюють на посадах асистентів, в якості добровільних помічників організують екскурсії, спортивні змагання, свята, обшартовують приміщення, діляться з дітьми своїми захопленнями і талантами. Педагоги ведуть з батьками переписку, надсилаючи їм або неформальні коротенькі записки, або листи про новини у класі, чи щотижневі нотатки, в яких повідомляють про улюблений вид діяльності дитини, цікаві висловлювання тощо. Дуже полюбилися і батькам, і педагогам індивідуальні зошити дитини, які щодня передаються додому і потім повертаються у клас. У них батьки можуть повідомляти педагогів про події особистого життя — дні народження, нове місце роботи, важливих гостей, а педагоги інформують батьків про повсякденну роботу.

Методи співпраці відрізняються у кожному освітньому закладі, в кожній родині, а це залежить від місця, індивідуальних особливостей сім'ї, проблем у розвитку дитини. Головне, що педагоги довіряють батькам, дослуховуються до їхніх порад, цінують ідеї. В результаті цього батьки відчувають свою значущість, важливість своєї ролі у здійсненні програми. Вони вчаться спостерігати за своєю дитиною, краще розуміють процес її розвитку, зближуються з педагогічним колективом, пізнають інші родини, відчувають себе здатними розв'язувати проблеми, що ставить життя, забувають тривоги, отримують задоволення від допомоги іншим.

У багатьох освітніх закладах, де є класи включення, створюються центри психологічної підтримки родини, адже, на жаль, психологічна допомога у тому значенні, в якому її розуміють на Заході, майже відсутня у нашій країні, і люди часто залишаються наодинці зі своїми буденними особистісними проблемами: стресом, самотністю, конфліктом у родині чи на роботі, заниженою чи завищеною самооцінкою, кризою цінностей, втратою сенсу життя, труднощами у спілкуванні. Особливо значущою психологічною допомогою є для родин, у яких є діти з особливими потребами. У центрах психологічної підтримки здійснюється індивідуальне, групове, сімейне консульту-

вання; психолого-педагогічна просвіта батьків з використанням активних методів навчання: рольових ігор, розв'язування важких ситуацій, моделювання поведінки, мозкових атак, дебатів та ін., створюються групи підтримки, організовуються зустрічі з громадськістю, представниками влади, на яких спільно вирішуються проблеми, обговорюються нові ідеї тощо.

У таких центрах батьки мають змогу отримати зворотний зв'язок і підтримку від людей, які мають такі ж проблеми. У процесі спілкування батьки приймають цінності і потреби інших, оцінюють себе, свої установки, поведінку. Батьки відчувають, що їм довіряють, і самі вчаться довіряти, відчувають увагу до себе і самі починають уважно ставитися до інших. Під час таких зустрічей у батьків з'являється впевненість у собі, відчуття значущості і потреби, а це допомагає їм у непростому житті.

Співпраця батьків, вчителів та спеціальних педагогів створює максимум можливостей для успіху і дає повну картину сильних та слабких сторін у розвитку дитини. За умов співпраці відповідальність за прийняття рішень щодо встановлення цілей та пріоритетів розвитку поділяється між членами колективу. Для надання допомоги дитині, яка її потребує, застосовуються зусилля всієї команди. Це забезпечує можливості для обговорення всіх точок зору і надання дитині різноманової підтримки, сприяє зростанню та навчанню всіх дорослих, які працюють разом.

Таке партнерство створює умови для ефективного включення дітей з особливими потребами в освітній процес, сприяє досягненню головної мети особистісно зорієнтованої програми “Крок за кроком” — успішному особистісному розвитку кожної дитини, підготовці її до незалежного життя.

Результати діяльності

Розвиток інклюзивної моделі особистісно зорієнтованої програми “Крок за кроком” засвідчив, що окрім великої кількості матеріально-технічних, фінансових, нормативно-правових проблем, існує проблема, яку не можна недооцінювати. Це проблема стереотипу, проблема ставлення. Ця проблема повинна братися до уваги на різних рівнях — на рівні розвитку ставлення прийняття дітьми, учителями, адміністрацією, батьками тощо. Враховуючи обмеженість ресурсів ВФ “Крок за кроком” у напрямку забезпечення змін на рівні нормативно-правової бази, на рівні матеріально-технічної бази, були обрані стратегії діяльності, які могли б забезпечити зміну ставлення до проблеми на різних рівнях. Саме тому основними видами діяльності у цьому напрямку ВФ “Крок за кроком” є проведення тренінгів для різних категорій освітян, проведення круглих столів, публікації тощо.

Звичайно, що навчання педагогів методикам особистісно зорієнтованого навчання та розвитку дітей дошкільного та молодшого шкільного віку як умови включення дітей з особливими потребами у звичайні освітні заклади — це головна діяльність цього напрямку. Завдяки цій роботі багато вчителів зрозуміли, що залучення дітей з особливими потребами до класів, де навчаються діти з типовим рівнем розвитку, є необхідним елементом демократії. У дітей з особливими потребами та їхніх родин повинні бути такі самі права та можливості, як і в усіх інших. Педагоги, які зрозуміли важливість природної інтеграції дітей з особливими потребами і роблять перші кроки по забезпеченню можливостей для дітей і їхніх родин почувати себе частиною більшої спільноти, знаходити друзів та однодумців, вчитися любити і поважати себе, навчатися тому, що кожен з нас розвивається по-різному, але кожен з нас має свій неповторний та-

лант, щоб подарувати його світові, заслуговують великої поваги і вдячності.

Але також очевидним є той факт, що зусиль лише одних педагогів та батьків недостатньо для того, щоб досягти більш значних системних змін на шляху інтеграції. Безперечно, що тут потрібні об'єднані зусилля багатьох людей та організацій, які можуть внести свій вклад у вирішення цієї проблеми — представники державних та громадських освітніх інституцій, влади, соціальних служб, медичних організацій. Важливо, щоб всі, хто працюють у цьому напрямку, мали спільне бачення того, що є важливим для розвитку дітей з особливими потребами, а також для їхніх сімей. Саме з цією метою — метою об'єднання зусиль та вироблення спільного бачення шляхів розв'язання проблем — ВФ “Крок за кроком” проводив протягом останніх років серію круглих столів, в роботі яких взяли участь представники міністерств освіти та охорони здоров'я, державних органів влади, Головного управління освіти м. Києва, провідних наукових інститутів та вищих закладів освіти, громадських організацій.

Одним із результатів налагодження партнерських відносин у пошуках оптимальних моделей інклюзивної освіти для дітей з особливими потребами в Україні стали розробка та запровадження спільно з Міністерством освіти і науки України, Інститутом спеціальної педагогіки АПН України науково-педагогічного експерименту “Соціальна адаптація та інтеграція дітей з особливостями психофізичного розвитку у загальноосвітні заклади України”, який реалізується на базі 27 загальноосвітніх закладів України протягом 2001 — 2007 років; розробка та ініціювання спільно з Представництвом EveryChild в Україні проекту “Розвиток модельних центрів інклюзивної освіти”, який був підтриманий програмою ТАСІС та реалізується на базі загальноосвітніх закладів у містах Біла Церква та Львів.

Україна — молода самостійна держава і демократія не приходить в один день. Демократії потрібно навчатися — щоденно, постійно. Можливо, саме тому досвід по інтеграції дітей з особливими потребами у нашій країні ще зовсім недостатній у порівнянні із світовим досвідом, який розпочався ще у 70-і роки у багатьох розвинутих демократичних державах. Про це свідчить ряд міжнародних документів — Всесвітня декларація про освіту для всіх, Програма дій по задоволенню базових освітніх потреб, Конвенція про права дитини, Саламанкська Декларація та Програма дій по освіті дітей з особливими потребами, Стандартні правила рівних можливостей для неповноправних людей. Таким чином, на сьогодні Україна має міжнародно підтриманий мандат для створення інклюзивних освітніх програм для дітей з особливими потребами і для розвитку цих програм для дітей від народження і старше. Віримо також, що досвід української програми “Крок за кроком”, яка є моделлю інклюзивної освітньої програми допоможе перекласти вищезазначені міжнародні ініціативи та бажання багатьох сімей з мови теорій та рекомендацій на мову дій відповідно до національних потреб і культури кожної сім'ї.

Використана література:

1. “Школи для всіх. Включення дітей з особливими потребами в освіту”. 2002р. Публікація фонду “Врятуйте дітей”.

Примітка: В статті використані фотографії, надані ВФ “Крок за кроком”. На фото — учні комплексу Дитячий садок-початкова школа “Малюк”, м. Львів.

ТЕМАТИЧНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ДЖЕРЕЛА

Рекомендована література та законодавчі акти

1. Конвенція про права дитини. Прийнята та відкрита для підписання, ратифікації та приєднання резолюцією 44/25 Генеральної Асамблеї 20 листопада 1989 року. *Організація Об'єднаних Націй 20 листопада 1989 р., №44/25.*
2. Всесвітня декларація про забезпечення виживання, захисту і розвитку дітей. Прийнята на Всесвітній зустрічі на вищому рівні в інтересах дітей, яка відбулася в Організації Об'єднаних Націй в м. Нью-Йорку 30 вересня 1990 року. *Організація Об'єднаних Націй 30 вересня 1990 р.*
3. Мир, придатний для життя дітей (ітоговий документ, Спеціальна сесія Генеральної Асамблеї ООН по вопросам детей, май 2002 года)
4. Закон України “Про загальну середню освіту”. *Верховна Рада 13 травня 1999 р.*
5. Закон України “Про дошкільну освіту”. *Верховна Рада 11 липня 2001 р.*
6. Закон України “Про приватизацію державного житлового фонду”. *Верховна Рада 19 червня 1992 р.*
7. Закон України “Про охорону дитинства”. *Верховна Рада 26 квітня 2001 р.*
8. Закон України “Про соціальну роботу з дітьми та молоддю”. *Верховна Рада 21 червня 2001 р.*
9. Закон України “Про органи і служби у справах неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх”. *Верховна Рада 24 січня 1995 р.*
10. Закон України “Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам”. *Верховна Рада 16 листопада 2000 р.*
11. Про Національну програму “Діти України”. *Національна програма, Указ Президента України 18 січня 1996 р., № 63/96.*
12. Про Державну програму запобігання дитячій бездоглядності на 2003-2005 роки. *Указ Президента України, 21 лютого 2003 р., № 154/2003.*
13. Збірник нормативно-правових актів у сфері захисту прав дітей. Підготовлено та видано в рамках програми ЮНІСЕФ “Суспільство на захист прав дитини”, 2002 р.
14. Шость Н.В., Козир М.Я., Ситник О.М. “Енциклопедія сучасного права неповнолітніх”, К. — 1997
15. Співпраця заради захисту дітей. Керівництво з міжвідомчої співпраці з метою захисту та підвищення добробуту дітей. Міністерство охорони здоров'я Великобританії, Міністерство внутрішніх справ Великобританії, Міністерство освіти та працевлаштування Великобританії. Переклад з англійської мови — Представництво “Еврчайлд” в Україні.

Коротко про Представництво EveryChild в Україні

EveryChild — міжнародна неурядова організація, що утворилася внаслідок об'єднання в січні 2002 року Європейської дитячої благодійної організації (ЄДБО) та Християнського дитячого фонду Великобританії (ХДФ).

В Україні EveryChild розпочала свою діяльність як Представництво ЄДБО в 1998 році з реалізації програми комплексної допомоги дітям і родинам у Львівській області. Згодом сфера діяльності організації була поширена і на Київську область.

Напрямки діяльності

Підтримка альтернативних форм опіки. Якщо не існує можливості для дитини жити з рідними батьками, найкраща альтернатива — це сімейне оточення (прийомні сім'ї, дитячі будинки сімейного типу). Програми діяльності EveryChild в Україні в цьому напрямку базуються на комплексному і системному підході до розвитку альтернативних форм опіки. Менеджери та експерти EveryChild в Україні дотримуються думки про те, що запровадження альтернативних форм опіки можливо лише в результаті реформування всієї системи опіки та піклування, створення відповідної інфраструктури.

Розвиток інтегрованих соціальних служб підтримки сім'ї. Розвиток таких служб створить умови для проведення превентивної роботи із вразливими категоріями сімей для запобігання передачі дітей на виховання в державні заклади опіки. Іншими важливими напрямками їх роботи є: здійснення соціального супроводу прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу; розробка і впровадження індивідуального плану опіки для дітей, які перебувають в ін-

тернатних закладах; підтримка випускників інтернатів; підтримка постраждалих від насилля дітей тощо.

Розвиток потенціалу органів державної влади, місцевих громад та інших партнерів. Представництво EveryChild в Україні активно залучається до розвитку довгострокових загальнонаціональних та регіональних програм, спрямованих на вдосконалення системи опіки над дітьми та запобігання соціальному сирітству в Україні. Першим кроком в цьому напрямку стала Комплексна програма поліпшення становища дітей в Київській області, розроблена у тісній співпраці з Київською облдержадміністрацією, іншими органами виконавчої влади.

Сприяння міжвідомчій співпраці. Розв'язання складних завдань у забезпеченні інтересів дітей неможливе без концентрації зусиль та чіткої координації дій всіх державних відомств, які долучені до вирішення питань захисту і розвитку дітей. В цьому напрямку Представництво EveryChild в Україні широко застосовує досвід міжвідомчої кооперації інших країн.

Тренінги. Кваліфікація та досвід експертів і консультантів EveryChild забезпечують високий рівень тренінгів. Розроблені методичні і дидактичні матеріали використовуються у проведенні тренінгів для соціальних працівників, керівників управлінь та відомств, а також підготовки тренерів з питань захисту дітей від насильства, підтримки прийомних сімей, міжвідомчої співпраці.

Більш детальну інформацію про діяльність EveryChild можна знайти на нашій сторінці в Інтернеті:

www.everychild.org.uk

“Вісник Представництва EveryChild в Україні” — періодичне видання, яке призначене для представників державних органів влади, недержавних організацій та міжнародних інституцій, які діють у сфері реформування та вдосконалення системи опіки та піклування над дітьми в Україні.

Організація та редакція випуску — редакційна колегія:

Гриценко С. В., Кузьмінський В. О., Пшенична А. М., Врублевська Н. І.

Copyright © 2003. Представництво EveryChild в Україні.